

Slottsholmen på Svaneholm

*– en fallstudie om en historisk park- och gårdsmiljö
och hur den kan ha sett sig under 16-1700-tal*

Daniel Andersson

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Område Landskapsarkitektur, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp
Landskapsarkitektprogrammet 2011-05-20

Titel: Slottsholmen på Svaneholm
*- en fallstudie om en historisk park- och gårdsmiljö
och hur den kan ha sett sig under 16-1700-tal*

Titel (eng): The mansion hill at Svaneholm
*- A case study on a historic park- and farm environment
and how it may have appeared in the 17th and 18th centuries.*

Författare: Daniel Andersson

Handledare: Åsa Klintborg-Ahloklo, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp
Examinator: Anna Peterson, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Område Landskapsarkitektur
SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp 2011
EX0650, Kandidatexamensarbete i Landskapsplanering, G2E, 15 hp

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Huvudämne: Landskapsplanering

Nyckelord: Svaneholm, slottsträdgård, slottspark, gårdsmiljö, gård, Burman, Macklean, trädgårdsredskap, ridbana, 1700-tal

Framsidas bild:

Svaneholm, Situationscharta 1782 © *Lantmäteriet*

SAMMANDRAG

Parken på Svaneholm är en plats om vars historia man idag vet väldigt lite och behovet av ett ökat kunskapsläge har föranlett denna undersökning. Uppsatsen begränsar sig huvudsakligen i tidsperioden sent 1600-tal intill 1700-talets slut och tar fasta på djuplodande undersökningar av tillgängligt kart- och arkivmaterial. Resultaten som presenteras visar en slottsholme som under loppet av en hundraårsperiod genomgick flera förändringar och i mångt om mycket bestod av allt annat än park/trädgård.

Burman återgav slottsholmen innehållande en ladugårdslänga, en större damm samt parterrpark i 6 kvarter och det är rimligt att tänka sig, att denna anläggning i stora drag var uppbyggd så som den återges på planschen.

Under 1700-talet förändras anläggningen, ladugårdsbyggnaden byggs till och 1707 hålls totalt 268 djur på gården. År 1723 återges trädgården i en vida större omfattning än på 1680-talets plansch, men det går samtidigt inte att säga huruvida den var nybyggd eller ej.

Delar av barockparken finns under hela 1700-talet kvar, åtminstone till dess kvartersindelning men på två av kvarteren anlades en ridbana. Dessutom brann ladugården ner, och den återuppbyggdes bara till viss del igen.

Bilden som ges av arkivmaterialet är samtidigt brokig. Inventarieförteckningen över trädgårdsredskap från 1726, ger en bild av trädgårdsskötseln, som mer inriktad på odling och gångskyffling, medan möjligheterna att hävda Barockparterrer var färre (bland annat fanns ingen vattenkanna). Å andra sidan var trädgårdsinkomsterna under 1780-talet en bråkdel av vad de var på exempelvis Vittskövle, men de ger ändå en bild av det sena 1700-talets trädgårdsanläggning, med fruktträd, bärbuskar och potatisodlingar.

1700-talets slottsholme förändrades mycket under 1800-talet och framåt och idag finns endast sporadiska rester kvar av 16- och 1700-talsslottsholmens gård och park.

ABSTRACT

The park at Svaneholm is a place, the history of which is very little known today and the need for better knowledge has been the cause of this investigation. The essay is primarily limited to the time from late 17th century up to the end of the 18th century and takes stand on profound investigations in accessible map-and archive material. The results presented show a manor hill, which during the course of a hundred years was subject to several changes and in big parts consisted in other than park/garden.

Burman related to the manor hill containing a cowshed, a large dam and a parterre garden i six quarters and it is plausible to think, that this establishment generally was built as produced on the plate.

In the 18th century the construction is being changed, they go on building at the cowshed and in 1707 there are totally 268 livestock on the farm. In 1723 the garden is represented in a much bigger scale than on the plate from the 1680:s, but it is not possible to tell, whether it is new or not.

Parts of the parterre garden is remaining during the whole of the 18th century, for the least until it is being squared, but on two of the squares there was built a riding-ground. Moreover the cowshed burnt down and was only partially reconstructed.

The image given by the archive material is at the same time variegated. The inventory list on garden tools from 1726 gives an image of gardening more directed to growing and path shuffling, while the possibilities of keeping the parterres were fewer (e.g. there was no watering-can). On the other hand the income from the garden was only a fraction of what it was from the garden at Vittskövle, but still it gives an image of the garden construction from the late 18th century with fruit trees, berry bushes and potato growing.

The 18th century manor hill was subjected to big changes during the 19th century and forward and today only isolated remains are left from the farm and park of the 17th and 18th centuries.

FÖRORD

Denna uppsats skulle egentligen handlat om folkliv på slott. Om de svenska herresätena som forna boendemiljöer för mycket folk och hur detta förhållande har förändrats från 1800-talet till idag. Svaneholm ämnade jag i denna undersökning använda som studieobjekt, med ledning av att ämnet där finner en aktuell relevans i och med att Skurups kommun har presenterat planer på att tillföra nytt boende till gården i form av ett hotell¹.

Frågan är i hög grad antikvariskt känslig och ämnet skulle visa sig vara svårare än jag trodde att studera. Vid mitt besök på Svaneholm öppnade ämnet för flera stora frågeställningar som *vad* skulle en etablering med boende innebära för den historiska miljön? Och *var* skulle denna etablering ske? Det enda svaret jag hade var ”*varför?*”. Svaret var lika enkelt som kortfattat; nämligen att återskapa platsen som boendemiljö och samtidigt rädda ägarens (dvs. Svaneholms Slotts andelsförenings) ekonomi.

Men, på bekostnad av vad skulle denna etablering (som enligt kommunens förslag innebär nybyggnader i dagens slottspark) ske? Slutligen kände jag att frågorna blev för stora att besvara på denna historiska plats, vars slottsholme man än idag verkar veta så lite om. Utan att känna till de Svaneholmspecifika förutsättningarna konstaterade jag, att med respekt för de antikvariska frågorna kunde jag inte besvara eventuella framtidsfrågor utan att först undersöka den historiska platsen och dess tidslager; en omfattande undersökning vars delresultat jag härmed presenterar.

Jag vill härmed tacka min handledare Åsa Klintborg-Ahlklo, som hjälpt mig fram till den slutgiltiga undersökningen, den som finner svaren bland arkiven och de gamla kartornas värld.

Jag vill även tacka Håkan Cerne, museiintendent på Svaneholms slott, för bistånd hjälp.

Alnarp i maj 2011

Daniel Andersson

¹ Hotell vid slottet kan rädda ekonomin; Skånska dagbladet; 2011-03-23

Figurförteckning:

Bild A: Slottsparken i Hilleröd, Danmark (foto förf.)

Bild B: Barockgarten GroBsiedlitz, Heidenau, Tyskland (foto förf.)

Bild 1: Burman-Fischer; 1756; opag

Bild 2: Burman-Fischer; 1756; opag; fotomontage, förf.

Bild 3: SVAN., Geometrisk Charta op Sätets Gården Svaneholm [...], 1723

Bild 4: Kartöverlägg mellan SVAN., Geometrisk Charta op Sätets Gården Svaneholm [...], 1723 och LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782; fotomontage, förf.

Bild 5: LLA, Svaneholms Godsarkiv, Inventarium Uppå Allframledne Baronen och Capteinen [...]| Axel Julius Coyet, 1726, s.65

Bild 6: LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782

Bild 7: LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782

Bild 8: LMS, Charta öfver Svanholms Saetesgård [...]| afmätt år 1785 af Gideon Wadman, (Konceptkarta) 1785

Bild 9: LMS, Charta öfver Sätetsgården Svanholm [...]| Afmätt år 1785 och storskiftade år 1787 af Carl Gid. Wadman, 1787

Bild 10: KB, Rål. 184, 4:0, Rålamb's teckning över Svaneholm, ca 1783-90

Bild 11: Burman-Fischer; 1756; opag; fotomontage, förf.

Bild 12: KB, Rål. 184, 4:0; Rålamb's teckning över Svaneholm, ca 1783-90

Bild 13: LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782

Bild 14: Kartöverlägg mellan LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782 och SVAN., Karta öfver ägorne till Säteriet Svaneholm [...], 1860; fotomontage, förf.

Bild 15: SVAN., Karta öfver ägorne till Säteriet Svaneholm [...], 1860

Bild 16: Länsstyrelsen, 1985, IIIÖ:208; Skånska Rekognosceringskartan

Bild 17: Thersner, 1946, opag; Teckning ritad av Ulric Thersner år 1816

Bild 18: LMS, Skurup J112-1-64 & LMS, Häckeberga J112-1-56; Häradsekonomska kartan 1910-15; fotomontage, förf.

Bild 19: LMS, Skurup J133-sDoa73; Ekonomiska kartan 1970

Bild 20: Kartöverlägg mellan LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782 och SVAN., Karta öfver ägorne till Säteriet Svaneholm [...], 1860; fotomontage, förf.

Bild 21: Foto förf. 2011-04-15

Bild 22: Foto förf. 2011-04-15

Bild 23: Foto förf. 2011-04-15

Bild 24: Foto förf. 2011-04-15

Bild 25: Foto förf. 2011-04-15

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<u>Sammandrag</u>	sid. 3
<u>Abstract</u>	4
<u>Förord</u>	5
<u>Figurförteckning</u>	6
<i>Om Svaneholm, gården och dess förutsättningar</i>	8
<u>Bakgrund samt något om gårdens historia</u>	8
<u>Mål, syfte, avgränsningar och frågeställningar</u>	9
<u>Material och metod</u>	10
<u>Begreppsförklaringar</u>	11
<i>Slottsholmen på Svaneholm och hur dess park- och gårdsmiljö kan ha sett sig under 16-1700-tal</i>	12
<u>1600-talets slottsholme med dess ladugård och barockpark</u>	12
<u>Slottsholmen under 1700-talets första hälft</u>	15
<i>Gården och trädgårdarna, 1723</i>	15
<i>Kartöverlägg mellan 1723 års och 1782 års kartor</i>	17
<i>Trädgårdens redskap, 1726</i>	18
<u>Slottsholmen under 1700-talets andra hälft</u>	21
<i>1782 års karta</i>	21
<i>Gillbergs beskrivning</i>	22
<i>1785-87 års kartor</i>	23
<i>Rålams akvarell</i>	25
<i>Trädgårdens inkomster 1782-87</i>	27
<u>Om 1700-talets stuteriverksamhet</u>	28
<i>Allmän kommentar till det senare 1700-talet</i>	29
<u>Om resterna efter 1700-talets slottsholme i senare tiders dito</u>	30
<i>Trädgården under 1800-talet</i>	30
<i>Ridbanan och området däromkring</i>	33
<i>1900-talet intill nutid</i>	34
<u>Ett försök att åskådliggöra historien – kartöverlägg och bilder</u>	35
<u>Avslutning</u>	37
<i>Tankar kring landskapet och slottsholmens planering under 16-1700-tal</i>	37
<i>Något om parkens nutida förvaltning</i>	37
<i>Några ord om arbetet</i>	40
<i>Referenser</i>	42
<i>Bilagor</i>	45

INLEDNING: OM SVANEHOLM, GÅRDEN OCH DESS FÖRUTSÄTTNINGAR

Bakgrund:

Svaneholm är med sitt 1500-talsslott, sin park och sitt museum en högintressant kulturmiljö; en miljö vars historia man vet förvånansvärt lite om. Göran Johnsson påbörjade i slutet på 1980-talet en undersökning av denna parkmiljö och dess historia, och han presenterade 1990-91 ett urval källmaterial och avslutade sitt arbete med att konstatera att det i nästa steg var aktuellt att ”försöka konstruera en bild av parkens och trädgårdarnas historiska utveckling under fyrahundra år.”²

I länsstyrelsens skrift *Enskifteslandskapet kring Skurup* fördjupade sig Jan Lannér något mer i Svaneholm, men då med fokus på Mackleans skiftesreform och valde bl.a. med anledning av brist på källmaterial att inte undersöka huvudgårdens parkmiljö: ”Parken och trädgården vid Svaneholms slott tas därför inte upp vidare i denna undersökning.”³ Jag tar därför i min undersökning vid på en fördjupningsnivå som tidigare forskare inte har berört.

Något om gårdens historia:

Mouridz Jepsen Sparre flyttade borgen från Skurup omkring 1530 till nuvarande holme i den ”täcka skogomkransade Svansjön – så kallad av de svanor, som där uppehöll sig” och den nya borgen kom att kallas Svaneholm.⁴ Och av en förlikningshandling mellan Mouridz Jepsen Sparres båda barn, framgår att borgens fyra längor var färdigbyggda år 1548.⁵

När den första trädgården och ladugårdsbyggnaderna uppfördes, har ännu ej kunnat fastställas och min undersökning tar därför vid i 1680-talets efterkrigstid, då den första kända avbildningen av Svaneholm tillkom.

² Johnsson, 1990, s.13

³ Riddersporre m.fl., 2006, s. 40

⁴ Richardt & Ljunggren, 1852, opag.

⁵ Kjellberg, 1966, s. 296

Mål:

Att undersöka de landskapliga tidslagren på Svaneholms slottsholme under 16-1700-tal och diskutera hur de förhåller sig dels till varandra, dels till dagens landskap.

Syfte:

Att bidra till en något klarare bild av de historiska förutsättningar som man har att förhålla sig till på Svaneholms slottsholme, som underlag i förvaltningen av den historiska miljön.

Avgränsningar:

Området som jag har valt att undersöka, kallar jag *Svaneholms Slottsholme*. Området avgränsas i nord och öst av Svaneholmsjön, i söder av landsvägen och i väster av en grusväg samt åker-/ängsmark.

Frågeställningar:

Frågorna jag under arbetet har ställt mig är:

- Hur förhåller sig platsens olika tidslager, dels till varandra, dels till dagens landskap?
- Hur kan minnet av de olika tidslagren bevaras och förvaltas?
- Hur kan olika tidsepoker blandas? Hur ska man se på nya tillägg?

Av dessa tre frågeställningar har jag valt att låta den tredje förbli helt obesvarad. Frågor om bevarande och nya tillägg är stora antikvariska dilemman, som i sig själva kan vara föremål för en större avhandling. Och den andra frågan har jag valt att svara på enbart indirekt - genom att presentera det nya kunskapsläge som uppsatsen avhandlar. Jag överlåter därför till varje enskild läsare av denna uppsats att bilda sig sin egen uppfattning av huruvida man skulle vilja se en återuppbyggnad av ladugårdslängor, odlingskvarter, grusgångar etc. - eller rent av bara skisser och visualiseringar av hur slottsholmen på Svaneholm en gång i tiden kan ha sett ut. Hur eller hur, är följande presentation av Svaneholm i sig ett inlägg - och en del av - förvaltningen av platsens historiska arv.

Material och metod:

Som underlag i arbetet har i huvudsak använts äldre arkiv- och kartmaterial samt litteratur. Parken med dess slott och museum har också besökts. De behandlade urkunderna har granskats och källkritiskt jämförts med varandra. Kartöverlägg och litteraturjämförelser har använts som en del i denna analysprocess.

Material och sökmetod:

- Inriktad sökning på *Google; Google Books och Google Scholar* har utförts på begreppen: Svaneholm, Svanholm, Mouridsen, Jepsen, Sparre, Gyldenstjern* Gyllenstjärn*, coyot, cojett, Macklean, Macklier, Hallenborg, slottspark, slottsträdgård. Metoden har givit många träffar på material som rör skiftesreformen samt träffar på studentarbeten rörande andra slott, som varit intressanta att jämföra med. Men bara någon enstaka avhandling om Svaneholm, Svaneholms hemsida samt träffar på försäljningsannonser av äldre slottslitteratur, har varit av mer relevant art via denna sökväg. Berörda avhandlingar har jag sedermera tittat igenom och relevanta böcker har jag införskaffat och läst.
- Svaneholms gård har besökts vid två tillfällen under arbetets gång: Den 3 mars besökte jag slottsparken för första gången och den 15 april besökte jag även slottet och dess museum och kunde då ta del av det kartmaterial som visas på museet. Delar av slottsarkivet finns i Hembygdsföreningens arkiv på slottet. Detta material kvarstår att genomsökas.
- Sökning i svenska *Riksarkivets* arkivdatabas NAD (Nationell arkivdatabas), har skett genom sökning på begreppen Svaneholm, Svanholm, Mouridsen, Jepsen, Sparre, Gyldenstjern* Gyllenstjärn*, coyot, cojett, Macklean, Macklier, Hallenborg. Alla relevanta träffar har lett till *Svaneholms Godsarkiv*, ett fysiskt arkiv, som finns att beskåda på Landsarkivet i Lund. I huvudsak innehåller *Svaneholms godsarkiv* räkenskaper och diverse material från 1700-och 1800-talen, tillsammans med bl.a. manus till Rutger Mackleans jordbrukslära. Arkivmaterialet för perioden 1704-1794 har genomgått i syfte att finna uppgifter om slottsholmen, dess park, forna byggnader och nyttjande.
- Jag har i jämförelse med andra slotts urkunder även kunnat konstatera att enklare beskrivningar över skånska gårdar och byar och deras belägenhet under tidigt 1680-tal finns under ”Skånska generalguvernementskontoret, Tiondekommissionens handlingar”. Detta material finns på mikrofilm i Riksarkivet i Stockholm och återstår att undersöka.
- Sökning i danska *Statens Arkiver* och deras arkivdatabas DAISY, har skett på liknande sätt som vid sökning i NAD. En relevant träff gavs då, ”*Svaneholms hovdegårds Jordebok, nedtecknad av Axell Gyldenstierna 1676*”, som finns på *Rigsarkivet* i Köpenhamn. Här gjorde jag en chansning. Med anledning av att jordeböcker ibland kan innehålla beskrivningar och kartmaterial åkte jag till den danska huvudstaden, där jag dock konstaterade att materialet enbart bestod av en 20-sidig folklängd.
- I Lantmäteriets digitala kartdatabas ges åtkomst till många av de ekonomiska kartor som är producerade från 1600-talet till 1900-talets mitt. De handritade kartorna producerades ofta i 3 exemplar, en till vardera gårdsägaren, lokala lantmäterimyndigheten och Lantmäteriet centralt. De kartor som är arkiverade på Lantmäteristyrelsens arkiv i Örebro, vid sidan av ett flertal av de kartor som finns på de lokala lantmäterimyndigheterna, är inskannade och finns tillgängliga på internet via Lantmäteriets hemsida. Flera relevanta kartor med tillhörande beskrivningar har jag funnit via detta digitala arkiv.

Begreppsförklaringar:

Svaneholms slottsholme – Egen definition på området kring Svaneholms Slott, avgränsat i nord och öst av Svaneholmssjön, av landsvägen i söder samt av grusvägen/åkern i väster. Begreppet är mer avgränsat än ”Svaneholms park”, som även kan innefatta de mer avlägset belägna gamla humle- och kålgårdarna, såväl som den landskapspark som finns rester av söder om nuvarande gård, samt runt Svaneholmssjön.

Parterrpark – en framför slottet symmetriskt anlagd, medelst räta gångar kvartersindelad park - bl.a. bestående av gräsmattor, formklippta buskar, blomsterrabatter och trädrader.⁶

Broderiparterr – var den viktigaste delen i 1600-talets parterrparker.⁷ En broderiparterr innehöll vanligen små buxbomshäckar planterade i vackra broderimönster.

Bild A: Broderiparterr i dansk parterrpark, här omgiven av formklippta idegranar. (Foto förf.)

Rabattlist/”plate-bande” – buxbomkantad rabatt som kan avgränsa en parterr, trädgårdsgång el. dyl.

Bild B: Buxbomkantad rabattlist i tysk parterrpark. (Notera även trädraden med de formklippta lindarna i bakgrunden.) (Foto förf.)

Tysk skrivstil – En skrivstil som var vanlig i 1700-talets svenska handskrifter.⁸

Longering – (linlöpning) Att med häst fastbunden i rep, låta hästen motionera runt i ring. Repet är vanligen sju meter långt och som hjälp i påfösningen kan användas en lång piska.⁹

⁶ Kluckert, 2005, s. 486 samt Blennow, 2002, s.201ff

⁷ Kluckert, 2005, s. 486

⁸ Andersson & Anderö, 2006, s.252

⁹ Nationalencyklopedin, sökord: longering; tillgänglig; 2011-05-19

SLOTTSHOLMEN PÅ SVANEHOLM OCH HUR DESS PARK- OCH GÅRDSMILJÖ KAN HA TETT SIG UNDER 16-1700-TALEN

1600-talets slottsbacke med dess ladugård och barockpark

Burman-Fischers prospektverk

Den äldsta kända avbildningen av Svaneholm är Burmans teckning från ca. 1680. Hugo Von Schwerin, som avhandlat ämnet Burman och hans planscher över de skånska slotten, uppger att verket var ritat någon gång mellan åren 1681 och 1684 i syfte att inventera och registrera slottens militära användbarhet efter 1670-talets krig.¹⁰ Slottsritningarna gjordes i två original, ett mindre arbete färdigställt 1684, samt en stor karta, återgivande slotten i ”deras rätta färgor”, enligt Burmans egna ord återgivet. Det stora arbetet kom sedermera att honoreras med 1000 riksdaler av kungen, men verket försvann troligen när Stockholms slott brann 1697. Det mindre arbetet är också det idag förkommet, men finns ändå återgivet i de av Abraham Fischer återgivna kopparsticken från 1756.¹¹ Det tvistas om i vad mån Fischers kopparplåtar är rättrogna i sin bild av 1680-talets slottsmiljöer. Von Schwerin själv menar dock att Fischer gjorde minsta möjliga för att försköna bilderna.¹² Återstår då att fundera över och värdera huruvida Burman själv var samvetsgrann när han återgav de skånska slotten.

Endast en av Burmans slottsteckningar finns bevarad. Det är en teckning över Krageholm som tillkom i samband med försäljningsprospektering 1699.¹³ Vid jämförelse bilderna emellan konstaterar jag att avbildningen är lika enkel och schematisk som Fischers verk, vilket talar för att Fischer inte gjort några egna tillägg i sina kopparstick. Teckningen av Krageholm såväl som Fischers stick av Svaneholm, är spartanska; eventuella onduleringar återges ej och detaljerna ligger främst i byggnaderna och dess inbördes orientering; samtidigt som omgivande landskap är synnerligen torftigt återgivet. Bland de felaktigt återgivna detaljer som man i jämförelse med dagens Svaneholm kan hitta, finner jag mindre detaljer: såsom antal trappgavlar och fönsterlufternas avstånd till varandra. Personligen sätter jag därför tilltro till de stora dragen men mindre tilltro till detaljerna i Burman/Fischers verk.

¹⁰ Schwerin, 1949, s. 35

¹¹ Schwerin, 1949, s. 24ff

¹² Ett tillägg som troligen kan tillskrivas Fischer är de fondmotiv som är tillritade på flertalet planscher; Schwerin, 1949, s.24ff

¹³ Schwerin, 1949, s. 34f

Om 1680-talets gård

Burmans plansch ger en schematisk bild av 1680-talets Svaneholm. Borgen låg då på en ö, omgiven av en vallgrav och förbunden med fastlandet medelst en bro. Dessutom åtskildes slott och fastland från varandra av en större damm. Gårdsbyggnaden bestod av en enda länga, till skillnad från hur det var på många andra skånska slott vid samma tid, där ladugården vanligen bestod av tre längor sammanbyggda till ett U, bildande en förgård vänd mot slottet.¹⁴ Planschen redovisar även ett mindre hus med skorsten på den lilla holmen i anslutning till slottsbron.¹⁵

Bild 1: Ritat av Burman ca 1680. Slottsholmen återges här med en ladugårdslänga och någon slags park/trädgård i 6 kvarter, varav ett kvarter återges med en broderiparterr.

Om 1680-talets trädgård

Slottsträdgården redovisas i sex schematiskt återgivna, kvadratiske kvarter innehållande stjärnliknande och runda former som även återfinns på en handfull av de 47 övriga återgivna slotten¹⁶ och trädgården omgärdas av något slags plank eller mur. Inga synliga spår finns av denna inhägnad idag. Att trädgården är schematiskt redovisad, påvisas av Erik Wahlsten i hans arbete om Tomarps kungsgård, där de enkelt avbildade kvarteren enligt en husesyn år 1702 innehöll ett stort antal fruktträd.¹⁷

Trots den schematiska återgivningen av trädgården på Svaneholm, kan man notera följande: En gång löper mellan kvarteren, dessutom löper en gång längs muren, runt trädgården. Kvarteret längst upp till vänster innehåller en broderiparterr och kvarteren söder därom ingärdas av något som kan vara häckar eller rabattlister, s.k. "plate-bandes".¹⁸ De ljusa fälten i kvarteren återger någon slags markmaterial, som troligen bestod av sand.¹⁹

Slutligen, längst ut mot gångsystemet återges mörka partier; dessa kan man tänka sig utgör rabattytor med växtkompositioner av diverse slag.²⁰

¹⁴ Jämförelse mellan förhållandena på de återgivna slotten i Burman-Fischer, 1756

¹⁵ Denna byggnad skulle kunna vara ett bryggghus, rökhus eller smedja, eftersom dessa "skorstenskrävande" funktioner alla har funnits på Svaneholm i olika tider; förf.anm.

¹⁶ Jämförelse mellan förhållandena på de återgivna slotten i Burman-Fischer, 1756

¹⁷ Inom dussinet kvarter fanns på Tomarp totalt ca. 250 fruktträd, "mestadels äpple, päron, plommon och körsbär"; Wahlsteen, 2007, s.16 Med ledning av detta skulle man kunna tänka sig att en stor mängd fruktträn kan ha funnits även i Svaneholms 1600-talskvarter; förf.anm.

¹⁸ Ahrland, 2005, s.46ff

¹⁹ Vanligen användes sand som markbeläggning i slottsparkerna, men även jord, tegel, sten och snäckskal kunde användas; Ahrland, 2005, s.102

²⁰ Taxushäckar, Buxbom-"plate-bandes", vårlökar, sommarblommor, gräsytor, formklippta taxusfigurer, bokbåggar, lind-boskéer mm. skulle med lite fantasi kunna ha funnits i parken; förf.anm.

Allmän kommentar

Bilden av en skånsk slottsanläggning på 1680-talet, tror jag å andra sidan man inte bör romantisera kring för mycket. Under 1600-talet var Skåne utsatt för flera krig, som påverkade slottens välstånd i flera hänseenden. Mellan Roskildefreden 1658 till 1700 gjordes få ny- och ombyggnader och i än mindre grad gjordes något vid trädgårdsanläggningarna.²¹ Avseende skicket på Svaneholm vid 1600-talets slut, kan man dessutom betänka följande: 1677 hade svenska trupper nyttjat Svaneholm som förläggning. De hade då ”farit våldsamt fram, uppbrutit källrar och vindar samt använt rågåkern till betesmark”.²² Det torde därmed vara ett rimligt antagande att hela gården, dvs. även ladugårdsbyggnader och trädgård missköttes under denna tid. Jag sällar mig därför delvis till Johnssons tanke angående 1680-talsparkens skick²³, men menar samtidigt att växtmaterial, parterrer etc. troligen fanns kvar, även om det måhända kan ha varit i ett otuktat, förvuxet skick.

Den samlade bild man får av 1680-talets slottsträdgård, är en vildvuxen barockinspirerad park, av något enklare karaktär, anlagd i sex kvarter. Och trots sitt skick, innehållande mycket av barockens stilkaraktistika som geometriska planformer, räta gångar, rabattlister, buxbomritningar trädrader och häckar,²⁴ eventuellt kanske i kombination med trädgårdsodlingar, fruktträd och rader av lindar.²⁵

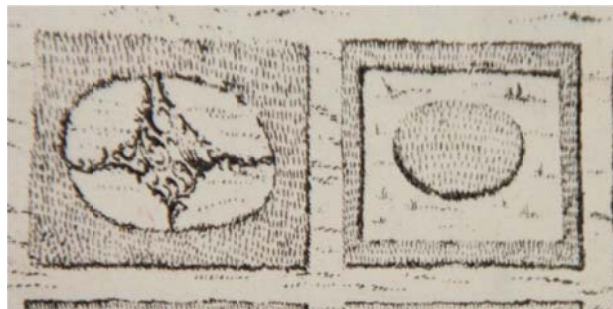

Bild 2: Delar av 1680-talets parterrpark, i detalj. Räta gångar omgärdar de kvadratiska kvarteren. Vänster kvarter utgörs av en broderiparterr och höger kvarter omgärdas av någon slags rabattlist.

²¹ Schwerin, 1934, s.137

²² Kjellberg, 1966, s.298. (Angående årtalet 1677, anger Richardt & Ljunggren i boken *Skånska Herregårdar; 1852*, opag, ett vidare tidsspänn för belägringen och skriver ”Under skånska kriget 1676-9 var Svaneholm besatt af svenska trupper”.)

²³ Johnsson, 1990, s.14

²⁴ Blennow, 2002, s.201ff

²⁵ Både ”vackra lindar”, ”gamla fruktträd” och bärodlingar omtalas i 1700-talets källmaterial på Svaneholm, mer om det senare i arbetet; förf.anm.

Slottsholmen under 1700-talets första hälft

1723 års karta²⁶

1723 års karta ritades i samband med rättstvisten om arvet efter Axel Julius Coyet, en rättstvist som ledde till att gården delades mellan två av hans syskonbarn.²⁷

Kartuttydning, snett nerifrån, upp mot slottet:

*Gamalt Tegelbruk
Humble Hagen
Lilla TräGården
Swanehoms Ladugård
Dam*

Bild 3: 1723 års karta visar en väl utbyggd gård: ladugården var av stora mått och U-längad. Den stora trädgården i sydöst innehöll ett antal träd och i väster fanns mindre trädgårdsodling, humlehage och ett gammalt tegelbruk.

Om gården 1723

Gården var vid denna tid märkbart utbyggd. Känt är att Axel Gyllenstierna, som innehade gården från 1680, påbörjade en ombyggnad av slottet som pågick intill hans död 1705 - och det sägs att ombyggnaden av Svaneholm var ett krav för att han även skulle ärva granngården Brodda.²⁸ Huruvida det var Gyllenstierna eller hans arvtagare Axel Julius Coyet, som byggde ut slottsholmens ladugård har jag ej kunnat verifiera, så när som på att räkenskaper under tidigt 1700-tal återger kostnader för "Gårdshusens reparationer".²⁹

Givet är att 1723 hade slottsholmen förändrats i den mån att ladugården hade byggts till med nya längor, som tillsammans nu bildade en U-länga. Ladugården i öster är dessutom inte helt lik 1680-talets dito. Burman avbildar den som två längor, en smalare närmast slottet och en bredare i söder, medan 1723 års karta redovisar den östra längan som jämbred. Måhända var även den östra längan om- eller nybyggd vid sidan av de övriga. Vidare redovisar 1723 års karta även en "Lilla TräGården", vilken inte fanns med på Burmans verk. Och det lilla huset framme vid slottet hade också försvunnit. Den alléförsedda vägen, som går från söder genom ladugården, fram på gården, är den enda väg som återges.³⁰ Denna väg synes också av kartan vara den enda praktiskt möjliga tillfarten söder-österifrån. Vägen torde därför ha nyttjats av alla slags transporter, både av människor, djur och varor. Vid inventeringen den 1 maj 1707 fanns på Svaneholm 268 husdjur, varav 82 var hästar, 87 nötkreatur, 60 får och 49 grisar.³¹ Och åtminstone under vintern torde alla dessa ha hållits inom slottsholmen. (Särskilt hästarna

²⁶ SVAN., Geometrisk Charta op Sätens Gården Svaneholm [...], 1723

²⁷ Kjellberg, 1966, s.301

²⁸ Richardt & Ljunggren, 1852, opag

²⁹ År 1707 var denna kostnad 234 daler; LLA, Kassa och spannemåhlsräkning 1707

³⁰ SVAN., Geometrisk Charta op Sätens Gården Svaneholm [...], 1723

³¹ LLA, Räkning för Svanholms gårds afwel pro anno 1706

tycks ha haft en framträdande roll på slottsholmen, mer om det i senare kapitel.) Bilden man får av det tidiga 1700-talets slottsholme på Svaneholm, är sålunda att området då var centrum i en större djurproduktion, med allt vad det innebär av vattning, utfodring, utgödsling, gödselstack på gårdsplanen etc. och förhållandena ger sålunda en totalt skild bild av platsen jämfört med dagens lummiga parkmiljö. Än idag är förresten delar av vägen fram mot slottsholmen kullerstensbelagd³². I anslutning söder om denna väg fanns förr den stora ”Diurhagen”³³ och man kan med ledning av forna tiders varierade nyttjande enkelt förstå varför kullerstensbeläggningen lades.

Om trädgårdarna 1723

Bilden man får av det tidiga 1700-talets slottsholme vittnar om att den omgärdade trädgården i sammanhanget var en lugn och avskärmad plats.

Den stora trädgården anno 1723 har en oregelbunden form och synes därför vara större än den 6-kvartersträdgård som Burman angav. Dessutom återges ytterligare tre anläggningar i väster, med namnen ”Lilla Trädgården”, ”Humblegården” och ”Gamalt Tegelbruk”.³⁴ Det torde falla i sakens egen natur att det gamla tegelbruket inte var nytillkommet. Även humlegården kan ha funnits på platsen sedan länge eftersom det redan 1548 anges att det fanns ett brygghus på slottet, då beläget i den västra ”byggningen”.³⁵ Huruvida den ”Lilla Trädgården” var nytillkommen, eller funnits redan när Burman återgav Svaneholm, är omöjligt att påvisa ur det behandlade källmaterialet, bl.a. med ledning av att Burman inte återgav någon trädgårdsanläggning alls vid de stora slotten Bosjökloster, Herrevadskloster, Glimmingehus, Borgeby, Krageholm, Trolleholm m.fl.³⁶ Det kan snarast istället tala för att endast de mest framträdande trädgårdarna återgavs i 1680-talets verk.

Den stora trädgården står inte utskrivet med någon benämning, men det framgår tydligt av kartan att många träd växte på platsen. Samtidigt återges trädgården inte i den strikt rektangulära formen, vilket antyder att den blivit utbyggd och ombyggd³⁷. Någon kartbeskrivning har jag ej funnit, men det är rimligt att en sådan torde höra till kartan. Två andra källmaterial ger dock en utökad bild av det tidiga 1700-talets trädgård. Den ena, en beskrivning från 1782, anger följande: ”Trädgårdarne, söder ofvanför Ladugården på ömse sidor om Inkörseln, bestå af goda fast gamle frukt trån trån af alla slag”³⁸. Hur gamla träd som menas med ”gamla” är svårt att säga men det är tänkbart att fruktträden kan ha varit på sin höjd 60-80 år gamla och samtidigt ”goda” dvs. friska och välmående (förf.anm.) Jag ser det sålunda som rimligt att fruktträden kan ha varit planterade tidigast någon gång under tidigt 1700-tal och att det eventuellt är dessa ”frukt trån af alla slag” som återges som träd inom trädgården på kartan. Med tanke på vilka frukter som vanligen odlades i Sverige under 1700-talet, handlar det om äpple, päron, körsbär och plommon.³⁹

Bilden av trädgården/parken som den ges av 1723 års karta är något oklar, och för att ytterligare förtydliga bilden av denna, redovisar jag i följande stycke ett kartöverlägg.

³² Se bild 21-22

³³ SVAN., Geometrisk Charta op Sätes Gården Svaneholm [...], 1723

³⁴ SVAN., Geometrisk Charta op Sätes Gården Svaneholm [...], 1723

³⁵ Kjellberg, 1966, s.297

³⁶ Enligt jämförelse i Burman-Fischer, 1756, opag.

³⁷ Se vidare, kapitel nedan om kartöverlägg.

³⁸ LMS, Storskiftes Beskrifning Öfver Saetesgården Svanholm [...], 1785; Se bilaga 4

³⁹ I Åsa Ahrlands bok om svenska slottsträdgårdar, låter man förstå att ett stort antal sorter av fruktträden äpple, päron, körsbär och plommon fanns till försäljning i Sverige under 1700-talet; Ahrland, 2005, s.176. Totalt 250st träd av samma fyra frukter, anger även Wahlsteen fanns i Tomarps barockträdgård år 1702; Wahlsteen, 2007, s.16.

Kartöverlägg mellan 1723 års och 1782 års kartor och vad det kan säga om 1600-talets barockpark och resterna efter denna i 1700-talets park/trädgård

Kartöverlägget mellan 1723 års och 1782 års kartor, ger en pedagogisk bild av gårdsanläggningen, och hur den tedde sig och förändrades under 1700-talet.

Kartöverlägget öppnar samtidigt för en helt ny teori om slottsholmens utveckling. Av kartöverlägget kan man notera att 1723 års trädgård (den mörkare bakgrunden) är större än 1782 års dito. Särskilt anmärkningsvärt att notera är att 1782 års trädgård synes ligga en bit ifrån den forna dammen, samtidigt som 1723 års trädgård, tillika Burmans 1680-talsbarockpark, smiter nära inpå densamma. I jämförelse de tre bilderna emellan, konstaterar man dessutom följande: 1782 års trädgård återger fyra tydligt kvadratiska kvarter i norra delen, medan Burman återgav 6 st. Samtidigt kan man konstatera att i förhållande till östra ladugårdslängans längd, så ansluter trädgården på 1782 års karta tydligt söder om ladugårdslängans mitt enligt förhållandet 3 till 10, medan på 1723 års karta så anslöt trädgården norr om ladugårdens halva längd enligt förhållandet 5,7:10, dvs. nästan dubbelt så långt norrut. Om man till detta betänker att kvarteret längst upp i nordväst på 1782 års karta (i förhållande till nämnda östra ladugårdslänga) bygger ca. 2,5 tiondelar, så konstaterar jag att summan 3 plus 2,5 är lika med 5,5, dvs. 0,2 tiondelar mindre än 5,7 tiondelar. Men då har jag kvar att räkna till den mur/staket samt trädgårdsgång, som enligt kartorna omgärdar trädgården och som vid granskning dråpligt nog mäter ca. 0,2-0,3 tiondelar.

Ovan givna antagande, med tillhörande ekvation, går alltså ihop med en häpnadsväckande exakthet. Jag föranleds därför att slå fast att de fyra kvadratiska kvarteren på 1782 års karta är resterna efter 1600-talets barockpark. Detta betyder samtidigt att alla sex barockkvarter fanns kvar år 1723. Det har däremot inte varit möjligt för mig att påvisa huruvida kvarteren under 1700-talet innehöll 1600-talets broderiparterrer eller ej. Inventarieförteckningen över trädgårdens redskap anno 1726, kan om möjligt ge en något fördjupad bild av detta.

Allmän kommentar

Kartöverlägget mellan 1723 års och 1782 års kartor påvisar att 1600-talets sex barockparterrer fanns kvar, åtminstone till sin yttre form år 1723. Senare anlades en ridbana på de två norra av barockanläggningens kvarter. År 1782 fanns sålunda fyra av 1600-talets kvarter kvar.

Av kartöverlägget att döma, passar 1782 års anläggning tämligen väl in i 1723 års dito, det är sålunda rimligt att tro att inte bara barockanläggningens kvarter fanns år 1723, utan att hela den i 18 kvarter indelade anläggningen fanns redan 1723.

Bild 4: Kartöverlägget mellan 1723 års och 1782 års kartor avslöjar intressanta teorier om trädgården och dess utveckling.

Om trädgårdens redskap år 1726⁴⁰

I samband med arvsskiftet efter Axel Julius Coyet, genomfördes en inventering över gårdens alla husgeråd, verktyg, djur mm. som tillhörde dödsboet. Däribland återges trädgårdsredskapen, som följer:

The image shows a handwritten inventory list on aged paper. The title 'TrädgårdsRedskap' is written in a large, decorative cursive script at the top. Below the title, there are several lines of text, each followed by a number and a dash, indicating quantities. The items listed include various tools and equipment used in a garden.

Item	Quantity
4 Spadar	16
3 gångskyfflar	9
1 Rå (alt. "Rive" förf. anm) kupe Jern	2
2 måsskraper	12
En gammal Såg	4
Ett Trädgårds Sax	1
2 ^{ne} Jern beslagna Ekeballjor	16
En fyrkantig mulllåda	8
Ett trädgårds snöre	8

TrädgårdsRedskap

- 4 Spadar
- 3 gångskyfflar
- 1 Rå (alt. "Rive" förf. anm) kupe Jern
- 2 måsskraper
- En gammal Såg
- Ett Trädgårds Sax
- 2^{ne} Jern beslagna Ekeballjor
- En fyrkantig mulllåda
- Ett trädgårds snöre

Bild 5: Inventarieförteckningen anno 1726, visar på en påver samling trädgårdsredskap, där många av de viktigaste verktygen saknas, såsom yxa, järnspett, stege, räfsa, ympverktyg och vattenkanna. Dock fanns bl.a. flera skyfflar till att underhålla grusgångar i trädgården.

Trädgårdsredskapen 1726

Fyra spadar, 3 gångskyfflar, ett rå-kupejärn, två måsskrapor, en gammal såg, en trädgårdssax, 2^{ne} järnbeslagna ekeballjor, en fyrkantig mulllåda samt ett trädgårdssnöre.⁴¹ Denna beskrivning ger en udda bild av Svaneholms trädgård anno 1726. Åsa Ahrland ger i sin doktorsavhandling *Den osynliga Handen*⁴² en djuplodande bild av 1700-talets trädgårdsskötsel i Sverige. Hon menar att bland basredskapen i 1700-talets trädgårdar finner man även spett, grepar, hackor och yxor.⁴³ Andra viktiga redskap var vattenkanna, korg, stege, ympverktyg (ympkniv och ympsåg) och räfsa.⁴⁴ Det var sålunda mycket som saknades enligt inventarieförteckningen på Svaneholm 1726. Men, kan trädgårdsmästaren eventuellt ha ägt vattenkannor, yxor o.dyl. själv, eller lånade han verktyg vid behov från ladugården? Man kan tänka sig att båda varianterna kan ha förekommit. Enligt Ahrland var det vanligt att trädgårdsmästaren tillverkade sina egna redskap.⁴⁵ Samtidigt var det vanligt att han lånade verktyg, dragdjur och arbetskraft från lantbruket.⁴⁶

⁴⁰ LLA, Inventarium Uppå Allframledne Baronen och Capteinen [...] Axel Julius Coyet, 1726, s.65

⁴¹ LLA, Inventarium Uppå Allframledne Baronen och Capteinen [...] Axel Julius Coyet, 1726, s.65

⁴² Ahrland, 2005

⁴³ Ahrland, 2005, s.44

⁴⁴ Ahrland, 2005, s.67

⁴⁵ Ahrland, 2005, s.109

⁴⁶ Ahrland, 2005, s.100ff & 123

Följande kan trädgårdsredskapen i 1726 års inventering ha använts till:

- **Spadar och skyfflar** ”(även kallade järn) av olika slag” användes vid jordförbättring och jordberedning, dvs. främst under vårens och höstens odlingsåtgärder.⁴⁷ De ”gångskyfflar” som anges i Svaneholms inventarieförteckning kan dock företrädesvis ha nyttjats till ”att sköflla gångarna medh”⁴⁸
- **Såg** och **sax** användes för beskärning av träd och buskar, samt saxen även för häckputsning; sekator fanns vid denna tid ej.⁴⁹
- **Trädgårdssax** kan ha använts till fin-ansning av mindre gräsytor och till putsning av häckar: ”Till kortklippta gräspartier i parterrerna användes [...] mindre skäror eller trädgårdssaxar.”⁵⁰ och med hjälp av trädgårdssax samt snöre putsades häcken jämn.⁵¹
- **Snöret** var enligt ovan användbart som rätsnöre vid häckklippning och frösådd, men det hade också andra funktioner. Snöret var ett tillförlitligt mätinstrument, som man nyttjade både för att skapa jämna avstånd mellan planteringar, såväl som för att mäta fram räta vinklar vid anläggande av planteringsytor.⁵²
- **Moss-skrapan** användes vad jag kan förstå till att samla in mossa. Mossan kunde sedan läggas ut i planteringar för att bevara fukten i jorden⁵³ (dvs. likt som vi använder täckbark idag; förf.anm.). Det var även vanligt att man använde mossa som omslag runt ympkvistar, för att dessa inte skulle torka vid lagerhållning.⁵⁴
- Varken **Mullåda** eller **Ekbalja** finns omnämnda i Ahrlands bok; båda torde dock ha utgjort någon slags förvaringskärl. Ekbaljan, som enligt Svaneholms inventarieförteckning var ”Järn Beslagen”⁵⁵, tyder på att den var ett s.k. ”laggkärl” och därmed kunde hålla vatten. Mullådan däremot, som varken synes ha varit järnbeskodd eller i övrigt tillverkad i något mer värdefullt träslag, kan ha nyttjats för att temporärt kunna hålla/transportera mulljord på väg till trädgårdslandet. (förf.anm.)

⁴⁷ Ahrland, 2005, s.55

⁴⁸ Ahrland, 2005, s.66

⁴⁹ Ahrland, 2005, s.93

⁵⁰ Ahrland, 2005, s.102

⁵¹ Ahrland, 2005, s.92

⁵² Ahrland, 2005, s.50 & 57

⁵³ Ahrland, 2005, s.92

⁵⁴ Ahrland, 2005, s.68

⁵⁵ LLA, Inventarium uppå Allframledne Baronen och Capteinen [...] Axel Julius Coyet, 1726, s.65

Något om viktiga basredskap som inte finns på inventarieförteckningen och vad det kan ha inneburit för trädgården:

- Avsaknaden av trädgårdsstege och korgar kan tyda på att fruktträden var spaljerade.⁵⁶ Avsaknaden av trädgårdsstege torde också ha inneburit att höga häckar, båggångar, stora formklippta växter etc. inte fanns på Svaneholm. (förf.anm.).
- ”Trädgårds- och parkgångarna skulle också rensas från ogräs med skyffeljärn och kunde också krattas för att se prydliga ut”⁵⁷ Trädgårdsgångarna på Svaneholm var sålunda rimligen belagda med sand eller liknande, även om det hade varit lättare att få dem prydliga om kratta funnits. (förf.anm.)
- Ympsågar förekom ofta i 1700-talets inventarieförteckningar⁵⁸, men varken ”ympsåg” eller ”ympkniv” finns i Svaneholms dito. Någon ympningsförökning av bl.a. fruktträn⁵⁹ verkar därmed inte ha förekommit på Svaneholm.
- Vattenkanna behövdes särskilt för bevattning av krukor⁶⁰. Krukodlade växter fanns troligen därmed ej på Svaneholm.
- ”Odlingsklockor” och ”melonglas” var vanliga vid de större herrgårdarna.⁶¹ Dessa var en slags portabla små drivhus som användes för att odla exotiska köksväxter på friland. Möjligheten att man kan ha haft drivbänkar och orangeri på Svaneholm kvarstår, men jag har inte funnit några belegg för det och dessutom är det inte troligt med tanke på frånvaron av vattenkanna.⁶²

Allmän kommentar

Kan då 1600-talets boderiparterrers, buxbomplanteringar, rabatter, häckar etc. ha funnits kvar som en del i 1720-talsanläggningen? Ja, åtminstone delar av den. Man hade trots allt både sax och snöre, vilket betyder att möjligheten fanns att formklippa växter och ansa häckar. Man hade flera gångskyfflar att sköta sina många trädgårdsgångar med och vid sidan av lantbrukets redskap, spadlar och kupejärn att vända jorden med.

⁵⁶ ”En av fördelarna med spaljerade träd [...] var just att man slapp använda stegar när man plockade ner frukten.” vanligen var annars de flesta fruktträd högstammiga, ”vilket innebar att man fick klättra upp och ner i träden på stegar med sina korgar”; Ahrland, 2005, s.104

⁵⁷ Ahrland, 2005, s.102

⁵⁸ Ahrland, 2005, s.68

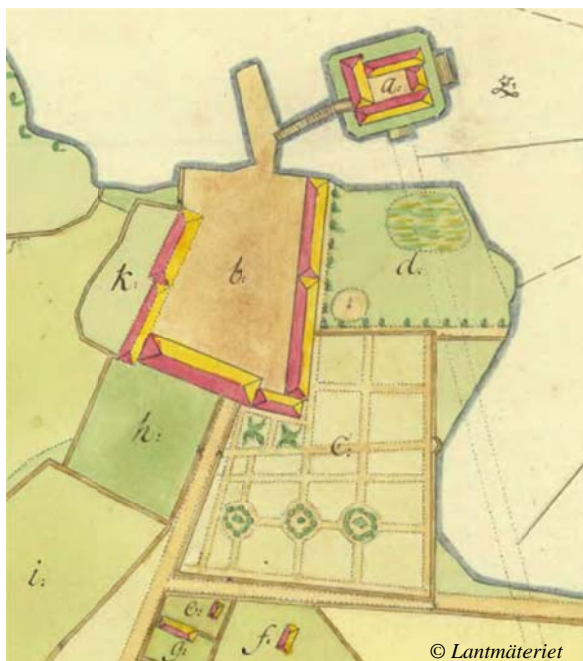
⁵⁹ Enligt Ahrland, 2005, s.68, var ympningsförökning av fruktträn ”något av trädgårdsmästarens signum och ett uttryck för hans professionella handlag”.

⁶⁰ Ahrland, 2005, s.98

⁶¹ Ahrland, 2005, s.79ff

⁶² Om bevattning: Trädgårdens bevattning var ett omfattande arbete och det var därför väldigt viktigt att vattenkällor fanns nära tillhands. Helst skulle man ha flera vattenkällor i trädgården för att underlätta arbetet. (Ahrland, 2005, s.99) På Svaneholm kunde man ta vatten ur sjön, samt ur två dammar, varav den ena låg vid humlegården och den andra jämte trädgårdsmästarebostaden. (LMS, Storskiftes Beskrifning Öfver Saetesgården Svanholm [...], 1785) Se bilaga 4. Både damm- och sjövattnet förordades i 1700-talets trädgårdshandböcker, samtidigt som brunnsvattnet, ”ansågs direkt olämpligt.” att vattna med. Ahrland, 2005, s99

Slottsholmen under 1700-talets andra hälft

1782 års kartbeskrivning:⁶³

Uttydning:

- a: Borg Gården
- b: Ladugården
- c: Trägården
- d: Ridbanen
- e: Smedjegården
- f: Hönsgården
- g: Trädgårdshuset med dess hage
- h: Kryddgården
- i: Humblehagen
- k: Vedbacken
- |...|
- z: Svaneholms Sjö

Bild 6: 1782 års karta ger en detaljerad bild av det sena 1700-talets slottsholme. Notera dock att de två ladugårdslängorna till vänster i bild inte fanns vid denna tid, eftersom ladugården tidigare hade brunnit och bara delvis återuppbyggts. Närmast slottet fanns ridbanan och söder därom, den stora trädgården med sina 18 kvarter.

1782 års karta

Den år 1782 upprättade kartan ritades i samband med att Rutger Macklean tillträdde egendomen⁶⁴ och ger en pedagogisk bild av det sena 1700-talets anläggning. Den tillhörande beskrivningen anger att kartan ritades i syftet att ”kunna utröna bekvämligaste ställen till nybyggnader, af ärfoderlige hus till Ladugård med mera” eftersom den år 1723 återgivna ladugården ”genom eldsvåda afbränd blifvit”. Ladugården hade sedan till viss del återuppbyggts av förra ägaren Gustav Coyet⁶⁵. Det är rimligt att tro att det var under den tid som Coyet var ensam ägare till gården som denna brand skedde, dvs. mellan år 1751 och 1782.⁶⁶ Kartbeskrivningen ger sålunda vid handen att gårdsbyggnaderna inte hade återuppbyggts helt. Kartan visar en väl utbyggd U-längad gård, lik sin föregångare, men om man granskar de vänstra längorna, så är de streckade samt något tonade på kartan. 1780-talets senare kartmaterial, återger samma sak⁶⁷ och Skånska Rekognosceringskartan från 1812⁶⁸ visar Svaneholm helt utan länga i väster. 1782 års karta visar sålunda en slottsholme med en J-formad ladugård jämte en plan över två nybyggnader, som aldrig verkar ha uppförts.

⁶³ Beskrivning i: LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782, Se bilaga 3

⁶⁴ Kjellberg, 1966, s.304

⁶⁵ Beskrivning i: LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782, Se bilaga 3

⁶⁶ Före 1751 samägde Gustav Coyet gården tillsammans med två syskon och en kusin; Kjellberg, 1966, s.304

⁶⁷ Enligt L-M, Charta öfver Svanholms Saetesgård [...] afmätt år 1785 af Gideon Wadman, (Konceptkarta) 1785 samt LMS, Charta öfver Sätessgården Svanholm [...] Afmätt år 1785 och storskiftade år 1787 af Carl Gid. Wadman, 1787

⁶⁸ Lantmäteriet, 1985, IIIÖ:208, Se bild 16

I övrigt visar kartan en idé om ny väg fram till slottet från SÖ; en större trädgård, uppdelad i 18 kvarter och med stort nät av trädgårdsgångar. Väster om ”trägården”, benämns den år 1723 betecknade *lilla trädgården*⁶⁹ nu som ”kryddgården”, vilket bekräftar att denna mindre trädgård var en köksträdgård. Mellan trädgården och slottet låg ”Ridbanen” innehållande en rund bana för longering⁷⁰ samt kvarvarande rester efter den gamla dammen.

Gillbergs beskrivning

Lantmätare Lorentz Gillberg inventerade Skåne 1765, en beskrivning som kan läsas i verket *Historisk, Oeconomisk och Geographisk Beskrifning Öfwer Malmö Hus Lähn Uti Hertigdömmet Skåne*. Beskrivningen ger en förtydligande bild av Svaneholm, som det kan tänkas ha sett ut på 1700-talets senare hälft.

”/.../ På fasta landet ligger stall och ladugården med logementer för betjeningen belägne af korswärks byggnad, varande alltsamman i godt stånd och wäl inrättadt. Til gården herer en wacker Trädgård försedd med Gode frugtträn och plantering deromkring af wackra linder.”⁷¹

Ladugården var alltså i gott skick och byggd i korsvirke. Ladugårdsbyggnaderna fungerade både som hus åt de 100-talet djur som omnämns i bilaga 2, såväl som bostad åt ladugårdsarbetarna. Trädgården var vacker och innehöll fina, välmående fruktträd samt omgavs av vackra lindar. Man kan tänka sig att träden runt ridbanan på 1782 års karta är lindar⁷² och att fruktträden var planterade inom de på kartan återgivna trädgårdskvarteren.

⁶⁹ SVAN., Geometrisk Charta op Sätets Gården Svaneholm [...], 1723

⁷⁰ Se kapitlet om Svaneholms stuteriverksamhet

⁷¹ Johnsson, 1990, s.16

⁷² Eventuellt talar Gillbergs beskrivning av lindarna som ”wackra”, att gården 1765 ännu ej hade brunnit ner – med tanke på att de träd som stod nära ladugården förmodligen kom att svedjas i eldsvådan; förf.anm.

Om 1785-87 års kartor

(se även bilaga 4)

Kartorna från 1785-87 utgör underlag för den förestående enskiftesreform som Rutger Macklean genomförde i Svaneholms byar.⁷³ Dessa skifteskartor ger en liknande bild av det sena 1700-talets slottsholme som 1782 års karta, med skillnaden att trädgården är utritad i en annan detaljnivå.⁷⁴

Bild 7/8/9: Enskifteskartorna från 1785-87 (mitten och till höger) i förhållande till 1782 års karta (t.v.).

1785-87 års kartor ger följande bild av slottsholmen⁷⁵

- Mackleans nya planerade väg visas i öster.⁷⁶
- Den västra ladugårdslängan återges återigen tonad och streckad. Ingen ny plats för gårdens placering är föreslagen.
- Den runda ridbanan återges även här.
- Trädraden som omger ridbanan på 1782 års karta, anges ej på 1785-87 års kartor.
- Vägen fram är i 1785 års konceptkarta tydligt kantad av alléer, både i söder och mot öster.
- 1787 års renritade karta visar att den stora trädgården innehöll trädplanteringar, medan den "lilla trädgården" sydväst om ladugården, samt "humlehagen" (D) söder därom visas utan träd.

⁷³ Riddersporre m.fl., 2006, s. 10f

⁷⁴ LMS, Charta öfver Sätesgården Svaneholm [...] Afmätt år 1785 och storskiftade år 1787 af Carl Gid. Wadman, 1787

⁷⁵ LMS, Charta öfver Svaneholms Saetesgård [...] afmätt år 1785 af Gideon Wadman, (Konceptkarta) 1785 samt LMS, Charta öfver Sätesgården Svaneholm [...] Afmätt år 1785 och storskiftade år 1787 af Carl Gid. Wadman, 1787

⁷⁶ Not. Den föreslagna vägen fram till slottet synes sakna adekvat gårdsplan. Redan om borggårdens gårdsplan, vilken i förhållande tycks vara stor, står i ett annat sammanhang att läsa "fyrspannet körde fram herrskapet steg i vagnen, och med stor konst och skicklighet svängde kusken om på den trånga borggården" (Richardt & Ljunggren, 1852, opag) Utan att lägga igen en större del av vallgraven än föreslaget, tycks Macleans väganläggningsplaner ha varit mer idémässiga än genomförbara; förf.anm.

1785-87 års kartbeskrivningar förtäljer följande:⁷⁷

I beskrivningarna till 1785-87 års kartor, kan man om slottsholmen läsa att själva mangården (A) var belägen på en liten holme ”på en ljuflig och behaglig ort”. Söder därom (B) fanns ”Ladugårdsplatsen”, ”Vedbacken” och ”Ridbanan”.

Den nya vägen fram till slottet omnämns som ”nya Vägen”.

”Trädgårdarne” (C), låg söder om ladugården ”på ömse sidor om Inkörseln” och bestod av ”goda fast gamle frukt trån af alla slag, med kåhl- och kryddsängar”. Trädgården väster om inkörseln benämns likt på 1723 års karta för ”lilla trädgården”.

På båda sidor om ”gatan” i höjd med trädgårdarna (C) fanns ”Stenmurarne på Östra och Västra sidorne”.

Söder om trädgårdarna fanns ”Humlehagen” (D) med ”600 stänger” och ”öfriga kryddsängarne” samt ”Trädgårdsmästarens hus” (E), som hade ”tomt” i söder samt gårdsplats.

⁷⁷ LMS, Storskiftes Beskrifning Öfver Saetesgården Svanholm [...], 1785; Se bilaga 4

Rålamb's akvarell (ca. 1783-90)⁷⁸

Anders Sigfrid Rålamb's akvarell från sent 1700-tal ger en målerisk bild av gården, där det viktiga inte verkar ha legat i en exakt avbildning av Svaneholm, utan i att återge gården med vackra färger från dess bästa sida.

Bild 10: A.S. Rålamb's akvarell från sent 1700-tal ger en målerisk bild av Svaneholm.

Inramad med en rund passepartout, ligger gården under blå himmel och omgiven av skog, sjö och ängar. En allé leder fram från öster, jämte vilken det ligger två enskiftade gårdar med varsin tillhörande jordlott.⁷⁹ Norr om vägen ligger Svaneholmsjön, där något slags organiserat fiske med fisknät bedrivs.⁸⁰ Väl framme vid gården möts man av en grind, och där innanför öppnar sig trädgården med dess planteringar: i kvarter indelade odlingar och prydligt planterade träd. En trädgårdsgång kan också skönjas, som går parallellt med vägen. Man förstår av bilden i övrigt, snarare vad som *inte* fanns, än vad som fanns. I jämförelse med andra av Rålamb's akvareller, bl.a. de över Övedskloster och Maltesholm konstaterar man att vid båda dessa slott, fanns både parterrpark och fontäner, varav de senare återges med en kaskad av vatten.⁸¹ I jämförelse med dessa bilder, är trädgården på Svaneholm mycket lik de köks-/nyttoträdgårdar som återges på Övedskloster och Maltesholm (förf.anm.).

Själva gården når man genom ladugårdens portvalv. Och även om man kan konstatera att ladugård med park är felvidna i förhållande till slott och sjö, så kan man notera den viktiga detaljen att ladugården har en liten kort länga i väster (uppe till vänster i bild), en notering som både går emot 1785-års kartor och Skånska rekognosceringskartan (se kapitel nedan).

⁷⁸ KB, Rål. 184, 4:0, teckning, ca 1783-90

⁷⁹ Not. dessa enskiftade farmer har av det äldre kartmaterialet att döma aldrig funnits på just denna plats, man kan istället tänka sig att Rålamb ritade med dessa för att visa på den för Svaneholm och Macklean så speciella jordreformen; förf.anm.

⁸⁰ Enligt Gillberg var det "Godt fiske uti sjön". (Johnsson, 1990, s.16) I Svaneholms årsredovisning för 1782 och 1783 finns till och med en egen sida avsatt för fiskeinkomster "Influtit för fisk" (LLA, Säteriets räkenskaper, räkenskapsböcker, vol. 2-3) Fiske var måhända inte Mackleans huvudintresse, för båda åren lös kolumnerna tomma och ersattes de följande åren med en helt tom sida utan överskrift; förf.anm.

⁸¹ Ahrland, 2005, s.234f

Ytterligare att notera:

- Mitt emot slottet avbildas ridbanan (se vidare under kapitel om stuteriverksamheten) och den igenlagda/igenvuxna⁸² dammen snett till höger därom.
- Någon ny väg fram till slottet, återges ej.
- Trädgårdsodling återges i tre kvarter. Trädgården längst bort, som i äldre kartmaterial återges som "lilla trädgården" tycks fortsätta bakom västra ladugårdslängan in på vedbacken.
- Trädgården i söder (till vänster i bild) torde vara trädgårdsmästarens hus och hans tomt.⁸³ Enligt 1780-talets kartmaterial ska dock trädgårdsmästarens tomt vara mycket mindre och där ska också finnas ytterligare hus samt en svingård och damm, vilka ej återges på Rålams teckning.
- Någon humlehage återges ej.

⁸² Eventuellt kan dammen ha varit igenvuxen; upplysningar om eventuella regleringsåtgärder i Svaneholmsjön skulle kunna påvisa om så kan ha varit fallet.

⁸³ Beskrivning i LMS, Storskiftes Beskrifning Öfver Saetesgården Svanholm [...], 1785

Trädgårdens inkomster under perioden 1782-87 och vad dessa kan säga om 1780-talets trädgård

Följande försålles enligt Svaneholms årsredovisning under perioden 1782-87.⁸⁴ (Se bilaga 5.)

Vinbär
Krusbär
Bär
”Ppotatis”
Frukt
Päron

(Samt några växtslag som jag inte har kunnat uttyda; förf.anm.)

Frukt, päron, bär, potatis, krusbär och vinbär odlades och såldes vid Svaneholms trädgård år 1782-1787. Årsinkomsterna fluktuerade under perioden mellan 6 och 87 daler och tre av åren specificerades inte de försålde grödorna alls. Trädgårdsmästaren verkar av räkenskaperna att döma själv ha ansvarat för trädgårdsekonomin, då han vid tre av de sju undersökta åren endast bokförde inkomsterna vid ett tillfälle per år.⁸⁵

Trädgården verkar överlag inte ha varit någon inkomstbringande verksamhet. Under den undersökta tidsperioden var trädgårdsmästarens årslön 50 daler och inkomsterna överskred denna lön endast två av de sju undersökta åren.⁸⁶

⁸⁴ LLA, Svaneholms godsarkiv, Säteriets räkenskaper, räkenskapsböcker, vol. 2-7 (bilaga 5)

⁸⁵ LLA, Svaneholms godsarkiv, Säteriets räkenskaper, räkenskapsböcker, vol. 2-7 (bilaga 5)

⁸⁶ LLA, Svaneholms godsarkiv, Säteriets räkenskaper, räkenskapsböcker, vol. 2-7 (bilaga 5)

Om 1700-talets stuteriverksamhet

Något om 1700-talets stuteriverksamhet på Svaneholm

År 1707 hade man totalt 82 hästar på gården, varav 48 var ston.⁸⁷ Detta var en ansevärd mängd hästar även med dagens mått mätt. Granngården Brodda som under 1900-talet kom att bli ”norra Europas största privatägda stuteri” har idag ”plats för drygt 100 hästar vintertid”⁸⁸. Man förstår därmed att hästarna torde ha haft en framträdande roll på Svaneholm under det tidiga 1700-talet - Och av det sena 1700-talets kartmaterial att döma, förstår man att slottsholmen spelade en central roll i denna hästverksamhet⁸⁹. Fram till och med 1723 års karta återges en större damm mellan slottet och trädgården.⁹⁰ Denna damm var igenlagd alternativt igenvuxen, när Macklean 1782 tillträdde egendomen.⁹¹ Kartorna från 1780-talet, Rålambs akvarell, samt mitt kartöverlägg, visar entydigt samma sak, nämligen att i området på och runt den gamla dammen hade man anlagt en ridbana, kallad ”ridbanan”⁹². Mitt kartöverlägg ger dessutom vid handen att två av de av Burman återgivna barockparterrerorna torde ha tagits i anspråk just för ändamålet att anlägga nämnda ridbana. Enligt 1782 års karta innehöll denna ridbana en liten, rund ridanläggning, troligen för longering - dvs. en slags hästräning, där man står i mitten och medelst ett långt rep låter hästen springa runt i cirkel. Rålamb ger en lekfull, men samtidigt pedagogisk bild av denna longerings-bana, som avbildas med en häst galopperande runt densamma.⁹³

Bild 11/12: Fram till 1700-talet låg slott och trädgård mitt emot varandra, med endast vallgrav och en damm som skiljde dem åt (vänster bild). Under 1700-talet ändrades detta: på dammens och två av barockparterrerornas plats anlades en ridbana, varav den runda longerings-bana som återges i höger bildens nedre vänstra hörn, anlades på den vänstra av parterrerorna.

⁸⁷ Se bilaga 1

⁸⁸ Brodda stuteris hemsida, tillgänglig, 2011-05-17

⁸⁹ Antalet hästar var år 1782 och framåt kraftigt reducerat och man höll då bara 20-talet hästar (se bilaga 2) men man använde uppenbarligen ridbanan likväl. Några intentioner från Macklean att flytta ridbanan har inte kunnat uttydas ur källmaterialet, möjligen med undantaget att han 1782 ville ”utröna bekvämligaste platser till nybyggnad, af ärfoderlige hus till Ladugård med mera”. Eventuellt kan det dock ha varit så sent som på 1840-talet som ridbanan flyttades, dvs. när Hallenborg flyttade ladugårdsbyggnaderna och anlade landskapspark på dess ställe, förf.anm. (Se kapitel nedan.)

⁹⁰ Jämförelse mellan Burman-Fischer, 1756 opag. samt SVAN., Geometrisk Charta op Sätets Gården Svaneholm [...], 1723

⁹¹ SVAN., Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782

⁹² LMS, Storskiftes Beskrifning Öfver Saetesgården Svanholm [...], 1785

⁹³ KB, Rål. 184, 4:0, teckning, ca 1783-90

Allmän kommentar till slottsholmen under det senare 1700-talet

Att 1780-talets trädgård med sina många gångar och kvarter inte var nyanlagd, har jag konstaterat tidigare i arbetet genom kartöverlägget mellan 1782-års och 1723-års kartor. Även 1785 års beskrivning av fruktträden som ”gamle”⁹⁴ påvisar detsamma. Den ytterligare bild av det sena 1700-talets slottsholme som har framträtt, är dels att gårdsbyggnaderna brann ner i mitten av seklet, och senare endast till viss del återuppbyggdes. Samtidigt lades två av 1600-talsparterrenerna igen och på platsen närmast slottet kom en ridbana att anläggas (bl.a. innehållande en bana för longering). Jag anser att det är en mycket intressant notering detta, att slottet vid 1700-talets andra hälft enbart omgärdades av gårdsverksamheter. Måhända var det därför, som Macklean ville ha en ny framfart till sitt slott? Kart- och arkivmaterialet, särskilt i jämförelse med andra av Rålamb's slottsteckningar, ger en bild av Svaneholms sena 1700-talsträdgård, som en slags nyttoträdgård i 18 kvarter, vid sidan av en mindre ”kryddgård”⁹⁵ och som inalles innehöll ”gode fast gamle fruktträn af alla slag, med kåhl- och kryddsängar”⁹⁶. Jag tror att Rålamb's teckning i detta hänseende är sann, då den visar någon slags odlingslotter inramade av ett antal träd.

Jag blir därför mycket konfunderad när inkomsterna från trädgården under 1780-talet endast var en bråkdel av vad dessa inkomster kunde vara på de skånska slotten, såsom exempelvis Vittskövle⁹⁷. Bilden man får av odlingarnas beskaffenhet utökar ändå bilden av trädgården, då man kan konstatera att bl.a. vinbär, krusbär, potatis och ”frukt” odlades och såldes.

⁹⁴ LMS, Storskiftes Beskrifning Öfver Saetesgården Svanholm [...], 1785; Se bilaga 4

⁹⁵ Beskrivning i: LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782, Se bilaga 3

⁹⁶ Ur: LMS, Storskiftes Beskrifning Öfver Saetesgården Svanholm [...], 1785

⁹⁷ På Vittskövle, exempelvis, pendlade trädgårdsinkomsten vid 1860-talet mellan 186 och 283 daler silvermynt. Samtidigt låter man förstå att inkomsten i mångt om mycket kunde bero på trädgårdsmästarens kunskap och intresse. På vittskövle var inkomsterna mindre än hälften så stora under den föregående trädgårdsmästarens vård (Ahrland; 2005; s 148). Det är i sammanhanget anmärkningsvärt tycker jag, att trädgårdsinkomsterna var så skrala just på Svaneholms trädgård, med tanke på Mackleans skiftesreform och vad det innebar av mönsterfarmer och odlingsråd mm. (Se Riddersporre; 2005. s.40ff)

OM RESTERNA EFTER 1700-TALETS SLOTTSHOLME I SENARE TIDERS SLOTTSPARK

Dagens slottsholme skiljer sig tämligen markant från 1700-talets anläggning. Känt är att Carl Hallenborg köpte Svaneholm 1837⁹⁸ och att han, där gårdscentrum, ridbanan och 1600-talskvarteren tidigare hade legat, anlade en romantisk park med många snirklande gångar.⁹⁹ Denna stora omläggning genomfördes någon gång mellan 1837 och 1852, om vilken omnämns i det samtida bokverket *Skånska Herregårdar*:

”Ladugården, som förr låg inpå slottet på andra sidan kanalen, är af kammarh. Hallenborg flyttad längre bort och på platsen framför byggnaden ser man nu fina gräsmattor och blomsterrabatter.”¹⁰⁰

Bild 13/14/15: Kartöverlägget mellan 1782 års och 1860 års kartor, visar den stora förändring som slottsholmen genomgick vid 1800-talets mitt. På platsen där de nordöstra gårdslängorna, vallgraven, ridbanan och barockparterrerna tidigare hade funnits, anlades en engelsk landskapspark med snirklande gångar. Kryddgården/lilla trädgården i sydväst, kom samtidigt att byggas om till nytt ladugårdscentrum.

Slottsholmens omläggning medförde att trädgården/parken och slottet nu för första gången kom nära inpå varandra. Samtidigt hade gårdsbyggnaderna inte flyttats längre bort än till kryddgården/”lilla trädgården”, vilket alltså betydde att lantbruksfunktionen fortfarande fanns kvar vid den gamla framfartsvägen. Den nya framfartsväg som Macklean planerade på 1780-talet hade nu anlagts över sjöns innersta vik (dock med något förändrad sträckning) och denna nya väg kom för en tid framöver att vara huvudväg fram till slottets borggård.¹⁰¹

Under 1800-talets senare hälft kom gårdscentrum att flyttas ännu en gång, då till dagens plats sydöst om slottsholmen. Bl.a. byggdes en ny stor ladugårdsbyggnad år 1872.¹⁰² Delar av de gamla 1700-talskorsvirkeslängorna kom också att återuppbyggas där och utgör alltjämt dagens gårdscentrums österparti.¹⁰³

⁹⁸ Richardt & Ljunggren, 1852, opag

⁹⁹ SVAN., Karta öfver ägorne till Säteriet Svaneholm [...], 1860

¹⁰⁰ Richardt & Ljunggren, 1852, opag

¹⁰¹ På 1860-års karta (SVAN., Karta öfver ägorne till Säteriet Svaneholm [...], 1860) leder den nya framfartsvägen medelst en stor kurva genom parken, fram till slottsporten.

¹⁰² Enligt inskription på byggnadens västergavel.

¹⁰³ Se bild 23

Ytterligare något om trädgårdens förändring under 1800-talet

Trots att trädgårdens äldsta delar försvann i och med att man anlade den engelska landskapsparken och att kryddgården/"lilla trädgården" bebyggdes med ladugårdsbyggnader, fanns ändå en stor del av 1700-talets trädgårdsytor kvar år 1860¹⁰⁴. Trädgården återges på 1860 års karta dock endast i fyra kvarter, vilket är långt färre än de 18 kvarter som finns på kartan från år 1782.¹⁰⁵ (Även om man räknar bort de 1600-talskvarter som lagts igen, är det alltså många grusgångar som saknas på 1860-års karta.) Skånska Rekognosceringskartan som ritades mellan 1812-1820 och som i militärt syfte återger Skånes terräng,¹⁰⁶ visar även den trädgården uppdelad i fyra kvarter och i en liknande yttre omfattning som år 1860.¹⁰⁷ Skånska Rekognosceringskartan bygger enligt länsstyrelsens rapport om Svaneholms enskifteslandskap, till viss del på "befintliga enskifteskartor",¹⁰⁸ men eftersom Skånska Rekognosceringskartan i detta fall i dubbla hänseenden skiljer sig från tidigare producerat kartmaterial (både avseende trädgårdens omfång, såväl som dess kvartersindelning) finns det skäl att tro att trädgården ombyggdes någon gång mellan 1780-tal och 1810-tal.¹⁰⁹ Å andra sidan är det av kartans stora skala svårt att säga huruvida delar av trädgården de facto var förminskad redan vid denna tid eller ej. Varken kryddgården eller humlehagen återges på Skånska Rekognosceringskartan, samtidigt som 1860 års karta visar att det alltså då fanns trädgårdsodling på platsen för humlehagen.¹¹⁰ Det man kan konstatera är att den på Skånska Rekognosceringskartan avbildade anläggningen, under det tidiga 1800-talet torde ha varit trädgårdens viktigaste del samt att kvartersindelningen redan vid denna tid torde ha varit densamma som på 1860 års karta.¹¹¹

Bild 16: Skånska Rekognosceringskartan från 1812-20 visar en L-längad ladugård och en mindre trädgård, anlagd i fyra större kvarter.

¹⁰⁴ SVAN., Karta öfver ägorne till Säteriet Svaneholm [...], 1860

¹⁰⁵ LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782

¹⁰⁶ Region Skånes skolinformationsinternetsida Terra Scaniae, tillgänglig, 2011-05-17

¹⁰⁷ Jämförelse mellan Länsst., 1985, IIIÖ:208 och SVAN., Karta öfver ägorne till Säteriet Svaneholm [...], 1860

¹⁰⁸ Riddersporre m.fl. 2006, s18

¹⁰⁹ Dvs. perioden mellan 1780-talets kartor och Skånska rekognosceringskartans tillkomst; förf. anm.

¹¹⁰ SVAN., Karta öfver ägorne till Säteriet Svaneholm [...], 1860

¹¹¹ Jämförelse mellan Länsst., 1985, IIIÖ:208 och SVAN., Karta öfver ägorne till Säteriet Svaneholm [...], 1860

Skånska rekognosceringskartan från år 1812-20 visar att vägen fram vid denna tid var allékantad ända fram till ladugården och kvar idag av denna allé finns bl.a. tre hamlade lindar.¹¹² Viktigt att notera är att ladugården endast visas med en L-länga på kartan. Den västra längan fanns då alltså ej och bekräftar på detta vis den bild som gavs av 1780-talets kartmaterial. Trädgården återges som nämnt, mindre och annorlunda på kartan. Däremot återges detaljer som trädgårdsmästarens hus i söder och den därjämte belägna dammen.

Av kartan kan man också utläsa att träd är planterade i kvarteren och att den nord-sydliga trädgårdsgången synes fortsätta kantad av en trädrad längs ladugårdens sjösida fram till slottet, dvs. likt som på 1782 års karta.¹¹³ Kartan bekräftar dessutom Rålamb's bild om att Mackleans ”nya vägen” aldrig kom till stånd under Mackleans tid.

¹¹² Förf.anm.

¹¹³ LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782, Se bilaga 3

Om ridbanan och området däromkring

Den gamla ridbanan kan mycket väl ha funnits kvar ännu på 1810-talet, då Skånska Rekognosceringskartan inte anger något annat på platsen. Vad som kan noteras på Skånska Rekognosceringskartan dock, är att vallgraven till stora delar synes vara igenlagd och bilden bekräftas av Thersners teckning från 1816¹¹⁴, som visar en obruten strandlinje mellan slottsholmen och slottet.

Thersners teckning visar Svaneholm från Svaneholmssjöns sydvästra strand. Förgrundens landskap är betat och visar samvetsgrant avbildade växter i dess växtkaraktäristiska habitus, bl.a. ekar och alar.¹¹⁵ Förgrundens landskap är medvetet och nogsamt avbildat, vilket ökar trovärdigheten i analysen av slottsholmens landskap.

Bild 17: Thersners teckning ger en nogsam bild av hur landskapet vid Svaneholm såg ut i vid 1800-talets början.

Bilden ovan visar ett utsnitt från Thersners teckning. Utifrån den kan man konstatera att vid slottsholmens vattenbryn växte under det tidiga 1800-talet en tät rand av välvuxna träd och de uppstammade kronorna tyder på att holmen var betad. Det är därmed fullt möjligt att ridbanan fortfarande fanns kvar vid denna tid, men mängden (uppstammade) träd i söder (till vänster i bild) antyder också, likt som Skånska Rekognosceringskartan anger en trädgård i mindre utbyggd omfattning, att densamma kan ha minskats i omfång i jämförelse med 1780-talets trädgård. I så fall kan det betyda att parkområdet öster om 1700-talets ladugårdslängor redan vid tidigt 1800-tal¹¹⁶, kan ha varit betat av hästar eller andra betesdjur. Det innebär i så fall att Hallenborg endast torde ha flyttat på gårdsverksamheter, ladugårdsbyggnader och betesmarker när han på 1840-talet anlade sin landskapspark (förf.anm.).

¹¹⁴ Thersner, 1946, opag

¹¹⁵ Förf.anm. (Bilden är beskuren och i dess periferi står bl.a. en ett par hundra år gammal ek jämte två vindpinade dito; ett blandat buskage samt en flerstammig al.)

¹¹⁶ Thersner ritade sin teckning 1816, men det tar också några år innan ett betestryck ger en hel skogsdunge en uppstammad karaktär, förf. anm.

Om resterna efter 1600-1700-talens slottsholme under 1900-talet intill nutid

De sista bilderna av kvarvarande 1700-talsanläggningar på Svaneholm ges av Häradsekonomiska kartan 1910-15¹¹⁷, ekonomiska kartan 1970¹¹⁸ och en modern satellitkarta. Den förra visar en något förändrad slottsholme med de stora skillnaderna att ladugårdsbyggnaderna nu hade flyttats en andra gång, till dagens plats sydost om trädgården, det vill säga, nu hade även 1700-talsporthuset flyttats. Sjuttonhundralets trädgårdsmästarbostad och dammen därjämte synes dock ha funnits kvar vid denna tid, dvs. 1910-tal. Vidare visas trädgården åter igen i en kvartersindelning lik 1700-talets dito och kartöverlägget på nästa sida påvisar att det än idag finns tydliga spår efter 1782 års kvartersindelning,¹¹⁹ vilket ger två öppna frågor inför framtida undersökningar:

1. I vad mån byggdes trädgården verkligen om, enligt den strikta 4-kvartersplan som återges på 1860 års karta?
2. Om trädgården under 1800-talet ändå hade en 4-kvartersindelning enligt den plan som visas på 1860 års karta – betyder det att nämnda trädgård senare genomgick en stilrestaurering?

Bild 18/19 Häradsekonomiska kartan 1910-15 samt ekonomiska kartan 1970 ger olika bilder av slottsholmens skick och visar att stora delar av trädgårdsytorna lades igen under 1900-talet.

© Lantmäteriet Gävle 2011. Medgivande I 2011/0096

På 1970 års satellitbaserade karta kan man se att mycket hade förändrats. Stora delar av trädgårdsanläggningarna hade lagts igen och istället hade anlagts en större parkeringsyta, vilken än är museets parkeringsplats.¹²⁰

De idag synliga spåren av 16-1700-talets anläggningar anges i följande kartöverlägg och bilder:

¹¹⁷ LMS, Skurup J112-1-64 & LMS, Häckeberga J112-1-56

¹¹⁸ LMS, Skurup J133-sDoa73

¹¹⁹ LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782, Se bilaga 3

¹²⁰ Se bild 24

ETT FÖRSÖK ATT ÅSKÅDLIGGÖRA HISTORIEN - KARTÖVERLÄGG OCH BILDER

Bild 20: Kartöverlägget mellan 1680-talets, 1782-års och 1860-års kartor, med modern satellitkarta som underlag, ger tillsammans med tidigare redovisade kartöverlägg, ny spännande information om äldre tiders anläggningar och dess förhållande till dagens terräng. Nästa steg i undersökningen utgörs lämpligen av arkeologiska studier i fält.

Bild 21/22: Vägen fram kantas av hamlade lindar. Den kullerstenbelagda vägen är åter huvudväg fram till slottet. Till höger syns resterna efter den gamla ladugårdens grundmur. (foto: förf.)

Bild 23: Med stor sannolikhet är denna ålderdomliga byggnad, som uppfördes på sin nuvarande plats under sent 1800-tal - en av 1700-talslängorna som tidigare låg framme på slottsholmen. (foto: förf.)

Bild 24: Här, på dagens parkeringsplats, låg 1700-talets stora trädgård. På backkrönet mot slottet låg 1600-talets barockkvarter. Väster därom (där dungen i mitten/vänster i bild står) låg ladugården. (foto: förf.)

Bild 25: Här, direkt nedanför slänten ner mot slottet, fanns på 1600-talet de två nordligast belägna barockparterrererna. Området gjordes på 1700-talet om till ridbana och enligt 1780-talets kartmaterial fanns då trädgårdens hitre gräns i backen något nedanför Mackleanstatyn. (foto: förf.)

AVSLUTNING

Tankar kring landskapet och planeringen av slottsholmen under 1600- och 1700-tal

Svaneholms slottsholme är en högintressant kulturmiljö och dess äldre historia är både mångfacetterad och ovanlig. Mångfacetterad, därför att slottsholmen har genomgått ett flertal förändringar från 1680-tal och framåt. Och ovanlig, menar jag, i den bemärkelsen att trädgården ända intill den tid då landskapsparken vid 1800-talets mitt anlades, synes ha haft en underordnad roll om man ser till dess avstånd till slottet i förhållande till andra gårdars belägenhet. Det är allmänt vedertaget att trädgård/park brukar finnas i direkt anslutning till ett boningshus, men på Svaneholm fanns under 1700-talets slut (dvs. under Rutger Mackleans tid) och kanske ända fram till dess att Carl Hallenborgs landskapspark anlades, en ridbana. Ridbanan var anlagd på den stora yta mellan slottet och trädgården, där idag en större gräsmatta finns, och det naturliga hade varit att parken successivt (vid igenläggningarna av damm och vallgrav) hade förlängts dit. Mina studier visar tvärtom, att ridbanan anlades och att två av barockparterrererna togs i anspråk för detta ändamål. Placeringen av den runda longeringsbanan tycks av kartöverlägget (bild 20) att döma inte heller vara en tillfällighet, då den ser ut att vara anlagd på ett av de runda partermönstren. Från att ifrån slottets salar ha haft utsikt över broderiparterrer, kom genom omdaningen dressyrverksamheten att värderas som en viktigare funktion att ha överblick över än trädgårdsytor. Gustav Coyet var militäröverste¹²¹, så måhända var det hästar till kavalleriet som skolades.

Jag försöker finna paralleller till Svaneholm, men av de många bilder som ges i litteraturen av svenska slottsanläggningar från 1600-tal och framåt, samt minnen från de 20-talet slottsresor som jag genomfört i Skåne, Sverige, Danmark och Tyskland under den senaste 10-årsperioden, har jag ännu inte funnit något liknande exempel på igenläggning av trädgårdsdelarna närmst mangårdsbyggnaden. Minnet av Svaneholms slottsholme som ridbana är därför något av ett unikum i berättelsen av äldre tiders slottskultur och bidrar till Svaneholms särprägel i förhållande till andra slott & parkers historia.

Något om parkens nutida förvaltning

Som jag har nämnt i förordet till arbetet, så är denna avhandling sprungen ur diskussionen kring eventuell hotellbyggnation i Svaneholms slottspark. Syftet med min studie har därför varit att bidra till kunskapsläget om slottsholmens historia, som faktaunderlag i diskussionerna kring parkens nutida/framtida förvaltning.

Nedan följer ett urval tankar och värderingar som jag menar att man bör ta i beaktande vid eventuell förnyelse/restaurering av parken:

Svaneholm ägs av en ekonomisk förening, *Svaneholms Slotts Andelsförening*, som i nära samarbete med Vemmenhögs Härads Fornminnes- och Hembygdsförening, år 1935 tog över ägandet och driften av slott med park samt Svaneholmssjön och landområdet däromkring.¹²² Enligt Svaneholms hemsida är föreningarnas syfte med ägarskapet som följer:

¹²¹ Beskrivning i: LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård [...], 1782, Se bilaga 3

¹²² Svaneholms hemsida, tillgänglig, 2011-03-29

”Målsättningen var från början - och är alltså - att slottet för all framtid ska tjäna som ett hem för Svaneholms slotts museum, där framförallt dess egen, men även ett stycke skånsk historia ska bevaras och visas för allmänheten.”¹²³

De antikvariska målsättningarna för slottet är omfattande. Hela slottets exteriör, såväl som interiörens äldre fasta inredning skyddas genom byggnadsminnesförklaring från 1968¹²⁴. Muséet har iordningställt ett förhållandevis stort antal rum i autentiskt skick och visar därmed upp ett stycke kulturhistoria som vi sällan kan skåda idag.

Hela slottsholmen fram till landsvägen, samt ett område med det s.k. Rökhuset, väster om sjön, åtnjuter ett skydd i 1968 års byggnadsminnesförklaring:

”3. Ett till byggnaden hörande område – på en till dessa föreskrifter hörande karta markerat med streckad begränsningslinje – må ej utan riksantikvarieämbetets samtycke ytterligare bebyggas eller bli föremål för annan genomgripande förändring.”¹²⁵

Ändå konstaterade Göran Johansson, i rapporten från 1990, att någon lika sofistikerad ambition för slottsparken som för slottet aldrig hade funnits. *”Under de gångna 55 åren i föreningens regi har parkens vård dock inte vägletts av en från antikvariska utgångspunkter utvecklad målsättning eller skötselplan.”¹²⁶*

I analogi med ägarnas intresse i slottets vård, såväl som muséets engagemang i att på ett pedagogiskt sätt visa upp äldre tiders slottsmiljö, bör det ligga i intressenternas intresse att även den exteriöra omgivningen må vårdas i samma pietetsfulla anda som slottet.

Parken har historiskt sett haft flera olika skepnader: med gårdsbyggnader, porthus, vallgrav, damm, ridbana, grusgångar, barockparterrer, fruktodlingar, lindträdrader, etc. inom dagens parkområde. Det finns med andra ord fullt av idéuppslag för framtida restaurering av parken.

Om man i linje med byggnadsminnesförklaringen, därför tänker att slottsholmens vård ska syfta till att hålla parken i ett skick som för all framtid ska ge slottet en historisk omgivning, en omgivning präglad av äldre tider, bör man ställa sig frågan, vilken historia ska visas upp?

Slottsholmen har genom århundradena genomgått omfattande strukturella förändringar och de ingående, ovan nämnda landskapselementen, är en del av dessa stora strukturer/gårdsfunktioner. Under 1600-talet var förmodligen vallgraven som försvarsanordning en viktig funktion, samtidigt som barockparken kan tänkas ha tjänstgjort som en lustarnas trädgård. Båda utgjorde då en del av slottets exteriöra kontext. Under 1700-talet var skolningen av hästar samt lantbruket med dess kreatur, gödselstackar mm., två centrala funktioner närmast slottet - funktioner som i senare tider ansågs oanständigt att hålla i anslutning till ett ståndsmässigt slott som Svaneholm, varpå en landskapspark med ett otal trädgårdsgångar för herrskapens promenader anlades på de tidigare gårdsfunktionernas plats.

¹²³ Svaneholms hemsida, tillgänglig, 2011-03-29

¹²⁴ RAÄ:s bebyggelseregister: Svaneholms slotts byggnadsminnesförklaring, tillgänglig, 2011-05-07

¹²⁵ RAÄ:s bebyggelseregister: Svaneholms slotts byggnadsminnesförklaring, tillgänglig, 2011-05-07

¹²⁶ Johansson, 1990 s.12

Jag menar, att om man väljer att återuppbygga äldre tiders landskapselement såsom ladugårdsbyggnader, trädgårdskvarter, dammar, el.dyl., så bör man vara medveten om de epoker, som dessa är en del av. Eventuella återuppbyggnader bör på en museal plats som Svaneholm därför utföras som ett led i en större historiserande ombyggnad. Detta för att de många slottsbesökarna ska kunna ges en pedagogisk och rättrogen bild av slottsholmen - antingen som den ter sig idag, eller som den tidigare gjort under historien.

NÅGRA ORD OM ARBETET

Det är ur källmaterialet en brokig bild man får av 16-1700-talets Svaneholm. Bilden som ges är i mångt och mycket en produkt av de urkunder som jag funnit, vilka både är sporadiska och mångfacetterade. Jag har därav i framställningen valt att visa den bredd av aspekter som har haft påverkan i förståelsen av Slottsholmen och jag har överlag valt att presentera dem i kronologisk ordning.

Jag gick in i arbetet med förhoppningen att kunna diskutera Svaneholms slottsholmes historiska utveckling utifrån det tillgängliga kart-, bild- och arkivmaterialet. Resultatet blev att jag tvingades begränsa mig. Att forska i äldre urkunder är både tidskrävande och intresseväckande, samtidigt som jag hade en lust och vilja att presentera de blandade aspekter som jag stötte på. Möjlighet till fortsatt forskning finns. Man kan ytterligare fördjupa sig i slottsholmens parkhistoria, samtidigt som där finns detaljerad och intresseväckande lantbruksdata från bl.a. Mackleans tid.

Är det sålunda rimligt att tänka att den samlade bild som redovisas hade blivit annorlunda, om jag hade funnit annat källmaterial? och hade bilden av 16-1700-talets slottspark blivit annorlunda om jag hade valt att bara undersöka den? Jag har i min undersökning även letat efter sådant som inte alltid ses som självklart att titta på i en uppsats i landskapsplanering. Så för att svara på frågorna, så är svaret *ja*. Jag kan i efterhand konstatera att slottsholmens utveckling är en produkt av samspelet mellan olika verksamheter på en gård och hade jag exempelvis underlåtit att intressera mig för lantbrukets djur så hade inte bara bilden av helheten, utan även bilden av parken och dess utveckling blivit annorlunda och i mitt tycke mindre komplett.

Jag vill på intet sätt påstå att mitt arbete ger någon fullständig bild av 16-1700-talets slottsholme. Där finns både ytterligare källmaterial att undersöka och texter att tyda. I arbetet har jag bl.a. haft vissa svårigheter att läsa den tyska skrivstil som förhärskade på 1700-talet.

Studierna i det historiska kart- och bildmaterialet behöver man värdera utifrån vilket syfte materialet har producerats och vem som har ritat detsamma. Jag tror att man finner de säkraste jämförelserna om man har möjlighet att jämföra en bredd av bilder, inte bara återgivningar från olika tider av samma plats, utan även bilder från olika miljöer av samma upphovsman, för att på detta sätt lära känna hur han valt att redovisa lika *och olika* företeelser på olika slott. Efterforskningarna blir emellertid därigenom väsentligen större. Två källor som jag specifikt tror har mycket mer att förtälja, om man kan lära sig att värdera dem i förhållande till ”syskonbilder”, är Burmans teckningar och Rålamb's akvareller. Båda dessa tror jag har utstått en aningen hög grad av kritik, vilket jag tror beror av att man inte har tid och möjlighet att sätta sig in i vad tecknarnas syfte med deras avbildningar av de skånska slottsbyggnaderna var. Förekomster av schabloner, förskönande omgivning och medvetna bortselekteringar ställer höga förkunskapskrav vid tolkningen av källmaterialet. Men jag menar att om man ger sig hän att jämföra liknande avbildningar på olika slott med varandra, kan berättelserna om 1600- och 1700-talens skånska slott ytterligare fördjupas; och ett större ämne för forskning föreligger i en dylik jämförande studie. Som ett led i denna undersökning efterlyser jag redan nu fler sammanställande reprotryck av bilder med bra kvalitet över forna tiders skånska slott. Burmanverket finns i en överkomlig andrautgåva från 1856, även 1800-talets teckningar går att få tag på i samlingsverk som *Skånska Herregårdar* och *Skånska Utsigter*. Något liknande

finns mig dock veterligen inte avseende de Rålamska akvarellerna, som jag i litteratur enbart har funnit återgivna, dels sporadiskt, dels i en kvalitet som inte gör detaljerna rättvisa.

Jag avslutar här för stunden mitt arbete och hoppas att jag i ett senare skede har anledning att återkomma till de skånska slotten. I synnerhet Svaneholm och dess historia.

REFERENSER

Otryckta källor

Arkiv

KUNGLIGA BIBLIOTEKET (KB)

KB, Rål. 184, 4:0: A.S. Rålamb, Handkolorerad teckning över Svaneholm, ca. 1783-90

LANDSARKIVET I LUND (LLA)

LLA, Svaneholms Godsarkiv, Säteriets räkenskaper, Räkenskapsböcker Vol.1: *Kassa- och spannemåhlsräkning 1707; 1707*

LLA, Svaneholms Godsarkiv, Säteriets räkenskaper, Räkenskapsböcker Vol. 2-7: 1782-1787

LLA, Svaneholms Godsarkiv, Övriga räkenskaper för säteriet Vol.1: *Inventarium uppå Allframledne Baronen och Capteinen |...| Axel Julius Coyet; 1726*

LANTMÄTERIETS FÖRRÄTTNINGSARKIV, MALMÖ (L-M)

L-M, Skurups socken akt 5: *Charta Öfver Svanholms Saetesgård Med dess underlydande Skogs Rå och Rör Hemman samt dagsvärks Torp |...| afmätt år 1785 af Gideon Wadman; (Konceptkarta) 1785*

LANTMÄTERISTYRELSENS ARKIV, GÄVLE (LMS)

Digitalt inskannade och tillgängliga via karttjänsten "Historiska Kartor" på www.lm.se
LMS, L178-32:2, Malmöhus län, Skurups socken, Svaneholm nr. 1: *Situations Charta Öfver Swaneholms Gård uti Skåne, Malmö Höfdingedöme, Wemmenhögs Härad och Skurups Sochn, Författad Åhr 1782 af |...|; 1782*

LMS, L178-32:3, Malmöhus län, Skurups socken, Svaneholm nr. 1: *Charta öfver Sätessgården Svaneholm med underlydande Rå och Rörs Hemmans AEGor uti hertigdömet Skåne |...| Afmätt år 1785 och Storskiftade år 1787 af Carl Gid. Wadman; 1787*

LMS, L178-32:3, Malmöhus län, Skurups socken, Svaneholm nr. 1: *Storskiftes Beskrifning Öfver Saetesgården Svaneholm Med underlydande rå och Rörs Hemman; 1785*

LMS, Skurup J133-sDoa73: *Häradsekonomska kartan; 1910-15*

LMS, Skurup J112-1-64 & Häckeberga J112-1-56: *Ekonomiska kartan; 1970*

SVANEHOLMS SLOTTETS MUSEUM (SVAN.)

SVAN.: *Geometrisk Charta op Sätess Gården Svaneholm |...| Anno 1723; 1723*

SVAN.: *Karta öfver ägorne till Säteriet Svaneholm med underlydande hemman och lägenheter |...| Upprättad år 1860 af Georg Gustafsson t.f. förste Landtmätare i Malmöhus Län; (Konceptkarta) 1860*

SVAN.: *Karta öfver ägorne till Säteriet Svaneholm med underlydande hemman och lägenheter |...| Upprättad år 1860 af Georg Gustafsson, t.f. förste Landtmätare i Malmöhus Län; 1860*

Elektroniska källor/Internet

Brodda Stuteris hemsida (2011): Blandade fakta om Brodda [online]; tillgänglig via: www.brodda.se [Hämtad: 2011-05-17]

Nationalencyklopedin (2011): Longering [online]; tillgänglig via: www.ne.se/lang/longering [Hämtad: 2011-05-19]

Svaneholms hemsida (2011): [online]; tillgänglig via: www.svaneholm.se/foren.htm [Hämtad: 2011-03-29]

Region Skåne/Terra Scaniae (2011): Skånska rekognosceringskartan [online]; tillgänglig via: www.ts.skane.se/fakta/skaanska-rekognosceringskartan [Hämtad: 2011-05-17]

Riksantikvarieämbetets (RAÄ) bebyggelseregister (2011): Svaneholms slotts byggnadsminnesförklaring [online]; tillgänglig via: <http://www.bebyggelseregistret.raa.se/cocoon/bbr/document/21000001753581.pdf?validFrom=1299064213128> [Hämtad: 2011-05-07]

Tryckta källor

Litteratur

Ahrland, Å (2005): *Den osynliga handen – Trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige*; Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet

Andersson, K & Anderö, H (2006): *Ordbok för släktforskare*; Finland: ICA bokförlag

Blennow, A-M (2002): *Europas trädgårdar*; Kristianstad: Bokförlaget Signum

Burman-Fischer (1756): *Prospecter af åtskillige märkvärdige Byggnader, Säterier och Herregårdar uti Skåne, som i fordna tider hafva till större delen varit befästade med Vallar, Vattugrafvar och Vindbryggor, och blifvit år 1680 aftagne, ritade och samlade af ingenieur-Captain Burman, men nu till det allmännas tjenst, förnyade och med Kongl. Maj:ts allernådigste privilegie på trycket utgifne år 1756 af Abraham Fischer*; Stockolm: P.Ad. Huldbergs bokhandel

Gillberg, J.L. (1980): *Historisk, oekonomisk och geografisk beskrifning öfver Malmöhus län uti hertigdömet Skåne*; Lund: Gleerups förlag

Johnsson, G (1990): *Svaneholms park och trädgårdar – nu, förr och i framtiden. Svaneholm, årsskrift 1989* Skurup: Vemmenhögs härads fornminnes- och hembygdsförening

Kjellberg, S.T. red (1966): *Slott och herresäten i Sverige: Skåne II*; Malmö: Allhems förlag

Kluckert, E (2005): *European garden design*; Frankrike: Könemann

Lantmäteriet (1985): *Skånska rekognosceringskartan, uppmätt av Fältmättningsbrigaden 1812 och 1815-20* Reproducerad 1985 av Lantmäteriet; Arlöv: Lantmäteriet

Richardt, F & Ljunggren, G (1852): *Skånska herregårdar: del I*; Lund: C.W.K. Gleerups förlag

Riddersporre m.fl. (2006): *Enskifteslandskapet kring Skurup och Svaneholm*. Länsstyrelsens rapport 2006:003; Malmö: Länsstyrelsen i Skåne län

Schwerin, H.H von (1934): *Skånska herrgårdar under svensk tid*; Malmö: Ardor

Schwerin, H.H von (1949): *Burman-Fischers skånska prospecter, Gustaf Fredrik Feldts Suecia-supplement och de "Rålamska akvarellerna"* Malmö: Skånes hembygdsförbund

Publicerade uppsatser

Wahlsteen.E (2007): *Trädgården vid Tomarp*; akademisk uppsats; Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet

Dagspress

Hotell vid Slottet kan rädda ekonomin (2011): Skånska dagbladet 23 mars

Bilaga 1 – Gårdens djur 1707

Utdrag ur LLA, Svaneholms Godsarkiv, Räkning för Svaneholms gårds afwel pro anno 1706
(Författarens anm. inom parentes)

Följande kreatur fanns på gården vid inventeringen den 1 maj 1707, dvs. dessa djur kan tänkas ha varit installerade i och kring gårdsbyggnaderna över vintern.

- 2 hingstar (avelshingstar)
- 7 hästar (avser troligen arbetshästar)
- 6 föhlar (föhlar, föllier och föll, se nedan, avser troligen föl i olika åldrar)
- 48 stoor (ston)
- 5 Föllier (föl)
- 3 hästföll (av hankön, födda under året)
- 11 Mahrföll (stoföl, födda under året)
- 3 tiurar (avelstjurar)
- 19 stalloxar (Ytterligare 88 hade vid ett tillfälle tidigare under räkenskapsåret sålts till slakt, byggnaderna torde därför ha kunnat husera 100-talet uppbundna tjurar.)
- 24 stutar (dragdjur)
- 20 koor (mjölkkor)
- 11 qviger (för rekrytering i mjölk Kobesättningen)
- 8 stutkalfv (eventuellt kastrerade tjurkalvar)
- 2 kwigkalfv
- 3 Wädrar (vädurar)
- 0 Beetar (getter: totalt 21 st. hade funnits under året)
- 37 fåhr
- 0 wårlamb (tackorna hade inte lammat ännu, året innan föddes 20 st)
- 20 zimmerlamb (sommarlamm)
- 29 swijn stora och små (203 st. ollonsvin fanns den 24 augusti året innan, vilka sedan slaktades ut.)
- 20 grisar (troligen avses smågrisar)

Totalt fanns sålunda på Svaneholms gård år 1703 :

- 82 hästar varav 48 ston
- 87 nötkreatur
- 60 får
- 49 grisar

D.v.s. totalt 268 djur.

Not. Av räkenskaperna framgår att 40 av 94 tidigare innehavda "Tijondesvin" hade gått på ollonbete på Brodda. Med tanke på att denna uppgift, men inte övriga räkenskaper, har specificerats mellan Svaneholm och Brodda, så tyder inget på att vissa av de övriga djuren har härbärgerats på Brodda, men jag har samtidigt inte kunnat utesluta att så skulle kunna ha varit fallet.

Bilaga 2 – Gårdens djur 1782 och 1783

(Författarens anm. inom parentes)

Förteckning på de vid Gården befintliga Kreatur År 1782

Utdrag ur LLA, Svaneholms godsarkiv, Säteriets räkenskaper, räkenskapsböcker, 2

1 martii 1782:

Tjurar	4	
Kor	7	
Quigor	9	
Stutar	0	(Stutarna, 10st, hölls på Stierneholm.)
Kalfvar	2	
Hästar	24	
Baggar	3	
Får	12	
Lam	14	
Ornar	1	(avelsgaltar)
Suggor	10	
Galtar och Snittor	24	(snitta: kastrerad sugga)
Grisar	24	(smågrisar)

Totalt fanns sålunda på Svaneholms gård den 1 mars 1782:

- 24 hästar
- 22 nötkreatur
- 29 får
- 59 grisar

D.v.s. totalt 134 djur. Dessa djur fanns i samband med att Rutger Macklean tillträdde gården. (förf. anm.)

Förteckning uppå de vid Gården befintlige Kreatur År 1783

Utdrag ur LLA, Svaneholms godsarkiv, Säteriets räkenskaper, räkenskapsböcker, 3

1 martii 1783:

Hingstar	2	
Hästar	13	
Ston	5	
Föll	1	
Stalloxar	114	
Tiurar	1	
Kor	8	
Qvigor	7	
Battingar	3	(tjurkalvar)
Kalfvar	4	(kvigkalvar)
Bagar	6	(baggar)
Betar	0	(getter)
Får	9	
Lam	8	
Ornar	3	(avelsgaltar)
Sugor	8	
Snitor	8	(kastrerade suggor)
Galtar	4	
grisar	19	(smågrisar)
Svannar	1	(svanar)
Gäss	0	(3 gäss införskaffades i augusti 1783 och 3 år senare hade man 10 gäss)
Höns	0	
Änder	0	

Totalt fanns sålunda på Svaneholms gård den 1 mars 1783:

- 20 hästar varav 5 ston

- 137 nötkreatur

- 22 får

- 42 grisar

- 1 svan

(gäss införskaffades senare också; men höns hade man alltså inga, trots att det enligt beskrivning i Bilaga 3 fanns en hönsgård år 1782.)

D.v.s.. totalt 222 djur. Efter ett år i Mackleans ägo, fanns alltså ca 100 fler nötkreatur på gården. (förf.anm.)

Bilaga 3 - Textbeskrivning till 1782 års karta

Utdrag ur: *LMS, Situations Charta Öfver Swaneholms Gård uti Skåne, Malmö Höfdingedöme, Wemmenhøgs Härad och Skurups Sochn, Författad Åhr 1782 af [...], 1782*

”Åhr 1783, Den 3 junii instälte sig undertecknade landtmätare uppå gunstigt anmodande af cammarherren Högvälborne Baronen Herr Rutger Macklier, vid Svaneholms Sätessgård, för att upprätta behörig Charta öfver belägenhet i hänseende dertill, att bemälte Herre, såsom frälse ägare häraf, måtte kunna utröna beqvämligaste ställen till nybyggnader, af ärfoderlige hus till Ladugård med mera, sedan förra ladugården genom eldsvåda afbränd blifvit; Dock till någon del af förra professoren, Öfversten och Riddaren Julius Gustav Cojett åter upbygd. Hvarföre någon Beskrifning eller uträkning icke vidare tarfvas; men allenast Littretnes bemärckellse utföras, efter alphabetet, nembligen”

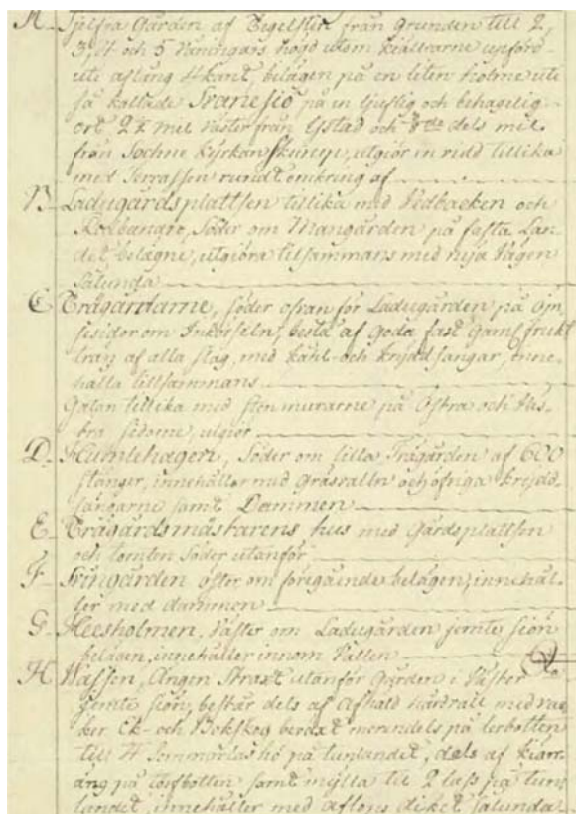
Uttydning:

- a: Borg-Gården
- b: Ladugården
- c: Trägården
- d: Ridbanen
- e: Smedjegården
- f: Hönsgården
- g: Trädgårdshuset med dess hage
- h: Kryddgården
- i: Humblehagen
- k: Vedbacken
- ...|
- z: Svaneholms Sjö

ut supra.

Bilaga 4

Utdrag ur 1785 års kartbeskrivning¹²⁷, tillhörande 1785- och 1787 års kartor.¹²⁸

- ”A. Sjelfva gården af Tegelsten från grunden till 2, 3 och 5 våningars höjd, utom källarne uppförd uti aflång 4kant, belägen på en liten holme uti så kallade Svanesjö på en ljufvig och behaglig ort, 2 ½ mil väster från Ystad och 3/8de dels mil från Sochne kyrkan Skurup, utgör en vidd tillika med terrassen rundtomkring af”
- B. ”Ladugårdsplattsen tillika med vedbacken och Ridbanan, Söder om mangården på fasta landet belägne, utgöra tillsammans med nya Vägen Sålunda”
- C. ”Trädgårdarne, söder ofvanför Ladugården på ömse sidor om Inkörsele, bestå af goda fast gamle frukt trån af alla slag, med kåhl- och kryddsängar, innehålla tillsammans”
”Gatan tillika med Stenmurarne på Östra och Västra sidorne, utgör”
- D. ”Humlehagen, Söder om lilla trädgården af 600 stänger, innehåller med gräsvall och öfriga kryddsängarne samt Dammen”
- E. ”Trädgårdsmästarens hus med gårdsplatsen och tomten söder utanför”
- F. ”Svingården öster om föregående belägen, innehåller med dammen”
- G. ”Heesholmen, Väster om Ladugården, jämte sjön belägen, innehåller inom Vallen”
- H. ”Wassen, ängen strax utanför gården i väster jemte sjön betår dels af afhäld hårdvall med vacker Ek- och Bokskog [...].”

¹²⁷ LMS, Storskiftes Beskrifning Öfver Saetesgården Svanholm [...], 1785

¹²⁸ LMS. Charta öfver Saetesgården Svanholm [...], 1787

Bilaga 5 – trädgårdens inkomster 1782-87

Räkenskapsåret 1782-83:¹²⁹

Influtit af Trädgården.

Novb 4	Emottagit utaf Trädgårdsmästaren Petersson för bortsåld Frukt	47:-
Februari 1	Dito	40:-
Summa: 87 daler		

Månad	dag	beskrifning	Summa
Nov	4	Emottagit utaf Trädgårdsmästaren Petersson för bortsåld Frukt	47
Februar	1	Dito	40
Summa			87

Räkenskapsåret 1783-84:¹³⁰

Influtit af Trädgården

agusty 15	Lefvererat Bär Setron mais ¹³¹	6:1
agusty 25	Lefvererat för vinbär	5:-
Septemb 2	Lefvererat (?)	5:16
Septemb 15	Lefvererat (?)	5:16
Septemb 23	Lefvererat för Pärön ¹³²	5:16
Septemb 30	Lefvererat för Pärön ¹³³	5:-
Summa: 33 daler, 17 skilling		

Månad	dag	beskrifning	Summa
agusty	15	Lefvererat Bär Setron mais	6:1
agusty	25	Lefvererat för vinbär	5:-
septemb	2	Lefvererat (?)	5:16
septemb	15	Lefvererat (?)	5:16
septemb	23	Lefvererat för Pärön	5:16
septemb	30	Lefvererat för Pärön	5:-
Summa			33: 17

¹²⁹ Ur: LLA, Svaneholms godsarkiv, Säteriets räkenskaper, räkenskapsböcker, vol. 2, 1782, opag.

¹³⁰ Ur: LLA, Svaneholms godsarkiv, Säteriets räkenskaper, räkenskapsböcker, vol. 3, 1783, opag.

¹³¹ Osäkra uttydningar. Även ordet "leffererat" är tytt med viss osäkerhet; förf.anm.

¹³² Eventuellt står det "Bären", men bärsäsongen torde i september sedan länge ha varit över; förf.anm.

¹³³ Se not ovan.

Räkenskapsåret 1784-85:¹³⁴

Influtit af Trägården

Novber 10 af Trägården för 652 skp¹³⁵ Pfortatis 35:20

Dito för frukt 7:-

Decber 20 (?) 14:8

Septembr 3 för vinbär 3:20

Summa: 60 daler, 16 skilling

Månad	dag		Summa
Novber	10	af Trägården för 652 skp Pfortatis	35 20
		Dito för frukt	7 -
Decber	20	(?)	14 8
Septembr	3	för vinbär	3 20
			60 16

Räkenskapsåret 1785-86:¹³⁶

agusty 18 Influtit för vinbär och Krusbär, 6,2 daler

Summa: 6 daler, 2 skilling

Räkenskapsåret 1786-87:¹³⁷

januaru 16 Influtit av trägården 28:-

Summa: 28 daler

Räkenskapsåret 1787-88:¹³⁸

28 martus, efter Liquid med trädgårdsmästaren Rydholm som i dag lefvererat Behållningen med 16:22

Summa: 16 daler, 22 skilling

¹³⁴ LLA, Svaneholms godsarkiv, Säteriets räkenskaper, räkenskapsböcker, vol. 4, 1784, opag.

¹³⁵ Skålpund: ca 425g; förf.anm.

¹³⁶ LLA, Svaneholms godsarkiv, Säteriets räkenskaper, räkenskapsböcker, vol. 5, 1785, opag.

¹³⁷ LLA, Svaneholms godsarkiv, Säteriets räkenskaper, räkenskapsböcker, vol. 6, 1786, opag.

¹³⁸ LLA, Svaneholms godsarkiv, Säteriets räkenskaper, räkenskapsböcker, vol. 7, 1787, opag.